

„BENCÉS ÉPÍTÉSZET” MAGYARORSZÁGON

A szerző neve: Horváth Bence

Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar
Szerkezettervező Építészmérnök MSc szak, I.évfolyam

Konzulens: Dr. Horváth Magdolna, adjunktus

Kósa Balázs, okl. építész, DLA hallgató

Turi Tamás, okl. építőmérnök, PhD hallgató

Crux Sancti Patris Benedicti / Szent Benedek Atyánk Keresztje

Crux Sacra Sit Mihi Lux / A Szent Kereszt Legyen az Én Fényem

Non Draco Sit Mihi Dux / Ne a Gonosz Legyen az Én Uram

Vade Retro Satana, Nunquam Suade Mihi Vana

Távozz Tőlem, Sátán, Soha ne kísérts hiábavaló dolgokkal

S. M. Q. L. I. V. B.

Sunt Mala Quae Libas Ipse Venena Bibas

Rossz az Amivel Kínálsz,Te Magad Idd Meg a Mérged

EIUS IN OBITO NRO PRAESTINA MUNIAMUR

Halálunkkor védelmezzén meg jelenlétével

TARTALOMJEGYZÉK

Szent Benedek és a szerzetesrend alapítása	3
Korai századok	12
Pusztulás és újjáéledés	27
Új évezred	34
Mellékletek	52

SZENT BENEDEK ÉS A SZERZETESREND ALAPÍTÁSA

Krisztus után 313. június 13-án I. Constantinus császár engedélyezte minden ember, így a keresztények számára is a szabad vallásgyakorlatot az általa és a keleti birodalom császára, Liciniusszal közösen kiadott Milánói edictumban.

„Amikor én, Constantinus Augustus, és én, Licinius Augustus, kedvező előjelektől kísérve Mediolanumba érkeztünk és mindent fontolóra vettünk, ami a köz hasznára és javára szolgál, a többi dolog közt, melyekről úgy tűnt, hogy mindenkinek hasznára válnak, úgy döntöttünk, hogy mindenekelőtt és elsősorban olyan rendeleteket bocsátunk ki, amik biztosítják az istenség iránti tiszteletet és imádást, azaz hogy megadjuk a keresztényeknek és mindenkinek azt a szabad választást, hogy azt a vallást kövesse, amelyiket akarja, úgyhogy bármelyik istenség vagy mennyei hatalom jóakarattal lehessen irántunk és mindenki iránt, aki hatalmunk alatt él.” /részlet az edictumból/

Krisztus után 380-ban I. Theodosius római császár vallási rendeletet adott ki, melyben fogaltak szerint a nikaia - konstantinápolyi hitvalláson alapuló kereszténységet államvallássá tette. *„Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek, minden látható és láthatatlan dolgoknak Teremtőjében; és az egy Úr Jézus Krisztusban, Istennek egyszülött Fiában, aki az Atyától minden időknek előtte született; a Világosságtól való Világosságban, igaz Istentől való igaz Istenben, aki született és nem teremtetett, aki egylényegű az Atyával, és aki által mindenek lettek; aki miérettünk, emberekért és a mi üdvösségünkért leszállt a mennyekből és megtestesült a Szent Lélektől és Szűz Máriától és emberré lett; aki keresztre feszítettett miérettünk Poncius Pilátus idejében, és szenvedett és eltemettetett, és feltámadott a harmadik napon az Írások szerint; és felment a mennyekbe és ül az Atyának jobbján; és újból eljő dicsőséggel, ítélni élőket és holtakat, és az Ő Országának nem lesz vége; és a Szent Lélekben, Úrban és Életőben, aki az Atyától ered, akit az Atyával és Fiúval együtt imádunk és dicsőítünk, aki a próféták által szólott. Hiszek egy, szent, egyetemes és apostoli Egyházban. Egy keresztséget vallok a bűnök bocsánatára. Várom a holtak feltámadását és az eljövendő örök életet. Ámen.” /a hitvallás magyar fordítása/*

A Nyugat-Római Birodalom bukását követően terjedt el a szerzetesség Nyugat-Európában. Rövid időn belül sikerült elérni, hogy jelentős politikai és társadalmi befolyással bírjon. A keresztény élet elkezdett rossz irányba menni azáltal, hogy sokan

csupán érdekből keresztelkedtek meg, lettek „hívő”-k és a tanításokat, hitvallást kevésbé vették figyelembe. A korábban elitelt, üldözött hívő élet egyszerre támogatott lett. A szerzetesek ezentúl mindenütt megtalálhatók voltak, akár vidéken vagy városokhoz közel. Életükkel, alázatos és odaadó munkájukkal kivívták az emberek tiszteletét, és megbecsültté váltak. A középkor folyamán nagy hatást gyakoroltak a kialakult civilizációra és kultúrára.

Szent Benedek /*l.rajz*/, Krisztus után 480 körül született az Appenninek hegységben található umbriai Nursiában. Ősei az előkelő, nemesi Anicius nemzetségből származtak. Az elemi ismeretek elsajátítása után Rómában tanult, amely még az antik kultúra fényét mutatta, de már apostolok és vértanúk sírja is ékesítette. Az ott tapasztalt erkölcsi romlottság és a zavaros politikai helyzet miatt nem fejezte be tanulmányait. Benedek rövid időre Effide városába ment, ahol a templom papja mellett élt és tanult. Miután elhagyta a várost, az Anio folyó völgyében egy szerzetes segítségével lelt rá arra barlangra, ahol remeteéletet élt. Számos kísértésnek volt kitéve, amelyeket erős hitének köszönhetően legyőzött. Szigorú aszkézis jellemezte életét. Állati bőrbe öltözve a cserjésben pillantották meg a vidéken elő pásztorok és gondoskodtak róla. Benedek cserébe tanította őket. Híre folyamatosan terjedt, egyre nagyobb lett, és a közelben lévő Vicovaro sziklamonostor szerzetesei felkeresték és meghívták, hogy legyen az apátjuk. Elfogadta, viszont szigorú vezetése miatt fellázadtak ellene és meg akarták mérgezni. A legenda szerint az áldás alatt a keresztvetéskor eltört a mérgezett kehely. Ezután visszatért Subiacoba, ahol tanítványok gyűltek köré, sőt római szülők gyermekeiket bízták rá. 12 kisebb monostort alapított ahol a tanítványok éltek, körülbelül 10-12 fő, élükön egy-egy kinevezett apát. Ő maga a tizenharmadikat vezette, ahol irányította és összefogta a monostorokat, és az újoncokat nevelte, tanította. A környékben élő Florentinus pap haraggal és irigységgel volt iránta, meg is akarta mérgezni egy mérgezett cipóval, amit egy holló nem engedett Benedeknek megenni. Közben érlelődött benne egy eddig ismeretlen szerzetesi életmód, egy egészen új eszme, az apátság gondolata. Néhány tanítványával dél felé indult, majd Róma és Nápoly között félúton, Cassinum melletti közel 500 méter magas domb tetején álltak meg. Itt egy római vár és egy pogány templom magasodott, amit leromboltak és egy új monostort emeltek. 2 kápolnát építettek Szent Márton és Keresztelő Szent János tiszteletére. Ez a hely volt Monte Cassino, „Isten hegyre épített városa”. Míg Subiaco a világtól való

elfordulás helye volt Benedek számára, addig Monte Cassinon az „építő ember” teljesedett ki benne. 529-ben alapította rendjét. A monostor autarchiára, önellátásra rendezkedett be. Céljuk az volt, hogy minden szükséges terméket a falakon belül házilag állítsák elő, vagy termeljék meg. Itt írta a 73 pontból álló Regulát melynek jelmondata: „*Imádkozzál és dolgozzál! - Ora et labora!*” A lélekről /cura animae/ és a testről /cura corporis/ való gondoskodás vált a kolostorbeli gondolkodás és élet központi céljává. A betegek ellátása volt a legfontosabb, és ami még fontosabb: nemcsak saját rendjük tagjain kellett segíteniük, hanem mindenki máson is, aki bajával felkereste a kolostort. Mindez úgy hatott a szerzetesi életben, mint valami forradalom. Az újfajta szerzetesélet hamarosan felvirágzott, és valószínűleg még Szent Benedek életében újabb hasonló alapításokra került sor. Szent Benedek nagy valószínűség szerint 547. március 21-én halt meg.

„Abban az évben, amelyben e földi életből eltávozni készült, mind néhány vele élő, mind pedig néhány távol tartózkodó tanítványának előre megmondta szentséges halála napját. A vele levőknek meghagyta, hogy erről senkinek ne beszéljenek, a távollevőknek meg előre megadta, mi és milyen lesz számukra a jel, amikor majd lelke elhagyta testét. Halála előtt hat nappal kinyitatta sírját, majd hamarosan láz fogta el, és heves forróság kezdte gyötörni. Mikor így gyöngesége napról-napra súlyosbodott, a hatodik nap az imaterembe vitette magát. Az Úr testének és vérének vétele által megerősödve utolsó útjára, erőtlén tagjait tanítványai kezének segítségével tartotta fent, és ég felé emelt kezekkel állt ott, míg imádság közben végsőt sóhajtván kilehelte lelkét. Aznap két testvér nyert látomásban erről azonos kinyilatkoztatást: az egyik, a monostorban tartózkodott, a másik távol volt. Azt látták, hogy cellájából egészen az égig egy szőnyeggel borított és számtalan lámpástól fényes, nyílegyenes út nyúlt keleti irányban. Egy tiszteletre méltó külsejű férfi állt ott. Égi fényesség világította meg felülről, és azt kérdezte, kinek az útja ez, amit most itt látnak. Azt felelték, nem tudják. Mire ezt mondta nekik: „Ez az az út, melyen az Úr kedveltje, Benedek az égbe megy”. A szent férfiú halálát akkor, ahogy jelenlevő tanítványai látták, a távollevők is megtudták, abból a jelből, amit előre megadott nekik. Keresztelő Szent János kápolnájában temették el, melyet ő maga épített, miután Apolló oltárát ott lerombolta.” /részlet, Nagy Szent Gergely pápa, Szent Benedek élete és csodái/ A 8. században rendelték el ünnepét, de mivel a nagyböjt állandóan akadályozta az ünneplést, 1969-ben áttették július 11-re.

Szent Benedeket 1964. október 24-én VI. Pál pápa a nyugati szerzetesség alapítójaként és az európai szellemiség alakítójaként „Európa védőszentjévé” nyilvánította.

„Mondta az Úr Jónásnak: »Kelj fel és menj

Ninivébe, kiálts a Város ellen!

Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság:

szennyes habjai szent lábamat mossák«

»Bezároltattál, Uram, engem!

Sarak aljába, sötétségbe tettél,

ragyogó szemed elől elvetettél.

Mindazonáltal szemeim vak odva

nem szűnik nézni te szent templomodra.

Sóvár tekintetem nyilát kilőttem

s a feketeség meghasadt előttem.

Éber figyelmem erős lett a hitben:

akárhogy elrejtőzöl, látlak, Isten!

Rejteztem én is elüled, hiába!

Utánam jöttél tenger viharába.

Engedetlen szolgálodat meggyötörted,

magányos gőgöm szarvait letörted.

De mennél csúfabb mélybe hull le szolgálád,

annál világosabb előtte orcád.

Most már tudom hogy nincs mód futni tőled

s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.

De te se futhatsz, Isten, énelőlem,

Habár e halban sós hús lett belőlem! «”

/Babits Mihály, Jónás könyve, részletek/ A Regula a szerzetesek szabálykönyve. A nyugati kereszténység számára ez a legmeghatározóbb, és talán a legnagyobb jelentőségű és hatású regula. A szerzetesség mint olyan, előbb volt élő és valóság mint irodalom. Szent Benedek a Regula-t a Monte Cassino-i kolostorban töltött évei alatt írta meg. A szerzetes atyák tanításai, a saját monostori élettapasztalatai, továbbá a korábbi hasonló témájú írások is hatottak rá, hiszen a világban máshol is éltek szerzetes közösségek, akik Regula alapján éltek. Az egyiptomi szerzetességről szóló *Vitae*

Patrum /Az atyák élete/, Szent Vazul, Cassianus, Pachomius és Szent Ágoston írásai. A mai kutatások szerint a 6. század elején keletkezett a nizzai öbölben fekvő kis szigeten a *Regula Magistri*. A *Regula Magistri* nagy részben szó szerint megegyezik a benedeki Regulával, máshol csak érintkezik, de néhol éppen ellentétben áll vele. A Regula szerzetesi életkeretet és lelki alapokat nyújtó írás. A Regula sokkal inkább használható akart lenni, mintsem eredeti. Az Evangélium tanítását akarja alkalmazni a szerzetesek életére. Végig párhuzamban állnak az egyes pontok a szentírási alapokkal. Azon szerzetesek csoportjai akik ezen szabályok betartása szerint élik mindennapjaikat a keresztény élet egy radikálisabb és szigorúbb módja szerint teszik. Mindebben a szív tisztasága, alázatosság, engedelmesség, az egyszerű élet iránti elhivatottság segíti őket. Teljesen megkívánja az engedelmességet, a kolostorhoz kötöttséget, a stabilitást. Ez kitartást, állhatatosságot is követel, valamint komoly szerzetesi életet, amit ő az alázatosság szóval foglal össze. Az alázatosságot a keleti szerzetesírók mintájára egy létra képével mutatja be, melynek lényege: elfordulni az önző egocentrizmustól, és egyre jobban közelíteni egy krisztocentrikus élethez. Ezekre fogadalmat is tétet. A felvételt megnehezítve egy próbaévet ír elő. Harmóniát teremt a munka és az imádság között. Innen ered az „Ora et labora”, az „Imádkozzál és dolgozzál”, ami a bencések jelmondata. Az imádság elsősorban kórusimádság, napi nyolc alkalommal való közös zsolnározás. A zsolozsma /az Egyház hivatalos imája, mely himnuszokból, zsolnárokból és olvasmányokból áll/ első szabályozása tőle való, de ismeri a magánimát és a belső ima egyéb fajtáit is. A munka elsősorban a kolostorban elvégzendő házimunkákat jelenti, de bekapcsolódnak a kézműiparba is és szükség esetén a mezőgazdasági munkába is. Elég jelentős időt szán lectióra, lelkiolvasmányra. Később ebből alakult ki a szellemi, elsősorban teológiai munka. Büntetései szelídek és többnyire szellemiek. A szegénységről a Regula nem beszél, annál inkább hangsúlyozza a közös birtoklást, mindenben az apáttól való függést. A szüzességről nem esik szó, ez egészen magától értetődő volt nála. A 7. századtól ezt a szabályzatot fogadták el /néha más szabályokkal kiegészítve/ a szerzetesi közösségek Nyugaton mindenütt, Britanniában. Az apát áll a szerzetesi közösség élén. Az összekötőkapocs inkább a szeretet és a külső fegyelem. A szabályzat teljes, minden közösségi életet érintő kérdésre kitér. Valamint fontos, hogy nem köti egy bizonyos műveltségi szinthez a közösségi életet. Mindenki számára elérhető, használható, teljesíthető.

Szerkezetét tekintve Prológusból és 73 fejezetből áll. Az 1., melynek címe, A szerzetesek fajtái, szemléletes leírás és jellemzés, egyben értékelése is a négy -a korban jellemző- szerzetesformának. A 2. fejezet címe Milyennek kell lennie az apátnak?, öt Benedek Krisztus helyettesének tekinti a monostorban. *„Az apát mindenkor gondoljon arra, hogy mi ő, és hogy minek nevezik, és tudja meg, hogy akire többet bíznak, attól többet is kívánnak. Tudja, hogy milyen nehéz és terhes föladatot vállalt magára: a lelkek irányítását és sokféle emberek szokásainak szolgálatát. Az egyiket ugyanis gyengédséggel, a másikat dorgálással, a harmadikat rábeszéléssel vezesse. Mindenkihez sajátos jelleme és értelmessége szerint alkalmazkodják és igazodják, hogy ne csak a rábízott nyájnak ne vallja kárát, de a jó nyájnak gyarapodásán is örvehdhessék” ... „Midőn intéseivel mások javításán munkálkodik, maga is megtisztul a vétkektől”* Az apátról majdnem minden fejezetben szó esik, hiszen ő a monostor sarkköve, vezetője. A 64. fejezet az apáti szék betöltésére vonatkozik. *„Arra törekedjék, hogy inkább szeressék, mintsem féljenek tőle. ... Parancsaiban legyen előrelátó és megfontolt.”* A negyedik fejezetben Melyek a jó cselekedetek eszközei? 74 pontban sorolja fel a jócselekedeteket, mintegy kiegészítve a Tízparancsolatot. Az ötödik fejezet az engedelmisségről, a hatodik a hallgatásról, a hetedik ami a leghosszabb fejezet az alázatosságról szól, majd a Regula rátér a kolostori élet gyakorlati elrendezésére, mint például. /11. fej./ Miként kell végezni a vasárnapokon a vigiliát? /éjszakai istendícséret/, /16. fej./ Miként kell az istenszolgálatot napközben végezni? /22. fej./ Hogyan aludjanak a szerzetesek? *„Ruhában aludjanak, és övvel vagy kötéllel felövezve, de késük ne legyen az oldalukon, mikor alusznak, hogy az alvót álom közben véletlenül meg ne sebezze.”* /az ókori és a középkori ember meztelenül aludt./ A szerzetesek közül egyesek minden törekvés ellenére vétkezhetnek. Nyolc fejezet /23-30. fej./ foglalkozik a vétkes kiközösítésével, vagyis a közösségi élet bizonyos részeiből való kizárással. *„A büntetés alatt állóval a többiek nem érintkezhetnek, az apátnak pedig a jó páztor példáját követve az egyetlen elkborolt juhot fáradtságot nem kímélve vissza kell vinnie a nyájhoz. A monostort elhagyó testvért háromszor vissza kell venni, de ezután a visszatérés minden útja bezárul előtte.”* A testvéreknek nem lehet tulajdonuk /33. fej./ *„A sok hívő mind egy szív, egy lélek volt. Egyikük sem mondta vagyonát sajátjának, mindenük közös volt. Az apostolok nagy erővel tanúsították Urunk, Jézus feltámadását, és mindnyájan bőségesen részesültek a kegyelemben. Nem akadt köztük szűkölködő, mert akinek földje*

vagy háza volt, eladta, és az érte kapott pénzt elhozta, és az apostolok lába elé tette. Mindenkinek adtak belőle, a szükséghez mérten...” /ApCsel 4,32-ApCsel 4,35/ A szegénység, a vagyontalanság a lélek szabadságát biztosítja, és a közösségtől mindenki megkapja szüksége szerint azt, amire szorul /34. fej./ A 38. fejezet szerint „A testvérek étkezésénél nem szabad hiányoznia a felolvasásnak. Az asztalnál a legnagyobb csend legyen, hogy ott senkinek suttogását vagy szavát ne lehessen hallani, csak a felolvasóét. Ha mégis valamire szükség volna, akkor inkább valami jeladással kérjék, semmint szóval.” Az étel és ital /39-40. fej./ mértéke fontos szempont, hiszen a takarékoság mellett ami egyben mértéktartást is jelent, a böjt fontos vallási cselekedet. Azonban nem mehet az egészség vagy a munka rovására. Az étkezés pontos ideje alkalmazkodik az évszakhoz és az ünnepi időkhöz. A hallgatás, a csöndre törekvés /42. fej./ egyetemes, minden időben érvényes. Fontos a pontosság, az időben érkezés. Késéssel megzavarhatják ugyanis a közösségi életet. /49. fej./ A negyvennapos böjt megtartása különösen fontos jelentése és tartalma miatt. Húsvétot így módon lehet a lelki vágyódás örömeivel várni. Az idegenekkel való bánásmód példaértékű. A vendégekben magát Krisztust fogadják be /53. fej./, a szeretetszolgálat különféle tettei őket fokozottan megilletik. Ruházatukról a primitívség, az egyszerűség mondható el. „senki ne szenvedjen semmiben szükségét” Bőrből készült lábbelit viseltek. Két, vastagabb posztóból készült, éjjeli használatra szánt *tunicát*, egy közvetlenül a *habitus* alatt viselt, vékonyabb posztóból készült *tunicát*, egy ujjatlan *cucullát*, és *floccust*, egy kisebb *caputiummal* ellátott, éjjeli használatra szánt *skapulárét*, és egy nappali használatra szánt *skapulárét* kaptak a szerzetesek. Az apát asztalánál a vendégek, zarándokok ülnek, de az apát a testvérek közül is odaültethet néhányat. A Regula nem foglalja magába a tökéletesség minden szabályát, de törekedni kell rá. „Egymást a tiszteletadásban előzzék meg. Egymásnak mind testi, mind lelki fogyatkozásait a legtürelemesebben viseljék el. Senki se kövesse azt, amit maga számára hasznosnak ítél, hanem ami másnak az. Egymást tisztán, testvéri szeretettel szeressék. Krisztusnak semmit elébe ne tegyenek, aki bennünket, mindnyájunkat az örök életre vezessen.” A Regulát Benedek így fejezi be: „Így aztán legvégül Isten kegyelmével eljutsz majd a bölcsességnek és az erényeknek előbb említett csúcsára. Ámen” A Regula volt az, ami lényegében meghatározta a szerzetesi köz- és ünnepnapokat. A monostor, ahol éltek, Benedek szerint az Úr szolgálatának iskolája volt. A közösen végzett imádság, a zsolozsma

mellett egyedül is félre tudtak vonulni nyugalmat és Urat keresve. Az idejük nagy részét az imádságon kívül a fizikai munka tette ki. A monostor kertjében, szőlőben, földeken dolgoztak. Fontos volt a kötelezően előírt *lectio divina* A szentírás és magyarázatainak elmélyült tanulmányozása, olvasása. A könyv és kódex másolás igen jelentős munkává lépett elő, ami nagy alázatot követelt. „*Imé mily jó, milyen kellemetes, ha a testvérek egyetértésben élnek! Akár az illatos olaj, amint a fejről a szakállra csurog, Áron szakállára, köntöse szegélyéig is, mint Chermon-hegyi harmat, amely alászáll Cion dombjaira, mert oda rendelte az Örökkévaló éltető áldását, mindörökre*” /Zsolt 133,1-3/

A monostor szerzetesei egy nagy családot alkottak az apát irányításával karöltve. Az apátot egy életre választották meg maguknak. Munkáját tanácsadók segítették, akikkel fontos határozatok meghozatalát a káptalan /tanácskozók testülete/ hozta meg. Sőt, érdekesség, de ha a monostroban voltak gyermekek, az ő véleményüket is meg kellett hallgatni. Az időbeosztás az évszakokhoz igazodott. Húsvét és október 1-je között volt az első szakasza az évnek, majd október 1-je és nagybőjt között volt a második. A nagybőjt /Quadragesima/, az Érdy-kódexben negyvenlőbőjt, húsvét előtti negyven napos előkészületi, bűnbánati időszak. Lényege a húsvétra, Jézus Krisztus feltámadásának ünnepére való testi-lelki felkészülés, a hitben való elmélyülés, a kiengesztelődés és a lemondás révén. Ahogy felkelt a nap, a szerzeteseknek is fel kellett kelni, és ahogy az lefeküdt, ők is hasonlóképpen cselekedtek. A természethez való kötődés és annak fontossága tehát itt is szerepet játszott. Igaz, meg kell jegyezni, hogy napkelte előtt végezték a virrasztásos imaórát, amit a zsolozsmában *matutinum*-nak hívtak. Ezt vagy éjfélkor lefekvés előtt, vagy közvetlenül a hajnali imádság, a *laudes* előtt tették meg. A *laudes* után a káptalani teremben jöttek össze és a napi teendőket mindig itt beszélték meg. A *prima* volt a munka kezdetét jelentő imádság reggel 6 órakor. 9 órakor egy rövid ima, a *tertia* hangzott el, ami a közösség napi első közös miséjének a bevezetője volt. Majd folytatták a munkát egészen délig. Délben az ebédet a *sexta* imádság vezette be. Délután egyénileg elmélkedhettek, tanulhattak, dolgoztak. Délután 3 órakor a *nona* imádság következett, majd a szürkületben tartott *vesperás*. Vacsora után, közvetlenül lefekvés előtt volt a *completorium*. Étkezi szokásukról is elmondható néhány gondolat. Húst soha vagy ritkán fogyasztottak. Minden étkezés – ami napi háromnál soha nem lehetett több- két fogásból állt. Gyümölcsöt, kenyeret és bort tartalmazott. A bort vízzel hígították. Pintér Ambrus lelkiolvasmányából idéznék,

amelyben leírja, hogy a Benedek rend feladata a monostorépítéstől kezdve a föld művelésén át a lélek ápolásáig Minden. „...Szent Benedek úgy rendelkezik Regulájában /8. fejezet/, hogy a reggeli dicséretet akkor kell végezni, amikor felkel a Nap. És amikor a – bencés hagyományok szerint keletelt – templom szentély feletti ablakát átjárja a felkelő Nap fénye, a szerzetesek azt énekeljék: „...meglátogatott minket a magasságból felkelő...” /Lk 1,78/. Mert jelkép a Nap a szerzetes számára. Ahogyan természetes fényével elüzi az éjszaka tagolatlan, félelmet keltő sötétségét, és megvilágítva értelmessé teszi a világ részleteit, úgy világítja meg Krisztus a reánk váró napot, számolja fel a kezdődő, egy-tömbű nap okozta szorongásunkat, világítja meg, teszi értelmessé a reánk váró feladatok részleteit. Szent Benedek sem azért indult el, hogy elhagyja Rómát, hanem hogy megtalálja Cassinum hegyét, s ott felépíthesse a házat, az istenkeresők lakóhelyét. Cassinum hegye és rajta a monostor egy teljesebb világ felé mutató, a teljesebb világ elérését segítő jelkép: az Úr hegyének és az Úr sátorának előképe. Igaz, szent Benedek kifejezetten nem beszél a természetről, a tájról, amelyben a monostor épül. Nem mondja azt, hogy a szerzetesek menjenek ki a természetbe, mert az az Istennel való találkozás lehetőségét tartogatja. Nem mondja, mert a szerzetesek álladón „kint vannak” a természetben. Pontosabban: számára nincs is külön természet, csak Isten teremtet világ, amelyben az evilágot megbecsülő ember megépíti a saját házat, s az a világ természetes része lesz. Szent Benedek szándéka szerint a monostornak teljes világnak kell lennie – „úgy kell építeni, hogy minden szükséges dolog [...] belül legyen” – /Regula 66. feje./, vagyis nem olyan helynek, amely a szerzeteseket elzárja a világtól, hanem amelyik nyitott a világ felé. A hegyre épült monostorból legtöbbször messzire lehet látni. Messzire látni a hegyről, de ez a messzeség az ember által befogadható messzeség. Szent Benedek 1500 évvel ezelőtt társaival együtt egy életmóddal akart jel lenni a világ számára. Ez az életmód – az emberi gyarlóságok korlátai között – 1500 éven keresztül jelen volt a világban, és hirdette az embereknek, hogy csak akkor kelhetünk útra Isten és egymás felé, ha van egy sarka a világnak, ahol otthon vagyunk. Hogy ez az otthon nem egy mindentől /fizikailag és szellemileg/ elzárt mikroklímát jelent, hanem egy tájat is, melynek része a házunk, ahol ismerősek a napkelték és napnyugták, ismerősek a hegyek és síkságok, a fák és a tavak, ahol tudjuk „merre mennek, kik mennek az úton”. Ennek a tájnak ismerőssége gyökereink része. Elevenné, felidézhetővé teszi a múltat, ahonnan jöttünk. A múltunkat, amelyik soha nem tűnhet el,

mert hozzátartozik az öröklét felé tartó emberhez. Az ismerős táj ugyanakkor kimeríthetetlen is. Minden nap más, minden nap meghaladja magát. Így lesz csalogató előképe annak a világnak, amely felé tartunk: előképe Isten teljességének.”

KORAI SZÁZADOK

A Krisztus utáni 6. században, a népvándorlások idején a római népet járványok, éhínség és nyomor sújtották. Az emberekben általános elkeseredettség uralkodott, és boldognak vélték a holtakat, mert egyszer s mindenkorra megszabadultak a földi élet bajaitól, kínjaitól. A történelemben feltűnő új népek, csoportok kíméletlenül igázták le azokat a gyengébb népeket, akik az útjukba kerültek. Ennek a nyomorúsággal teljes évszázadnak az utolsó évtizedében került Péter székébe az az ember, akit joggal neveznek az utolsó római és az első középkori pápának az egyházban pedig a „Nagy” megtisztelő jelző ékesíti. Ő volt Nagy Szent Gergely pápa. /2.rajz/ Az ő személyében ragyogott fel még egyszer és utoljára a római szellem, amely antik mivoltában hanyatlóban volt, de éppen a pápa személyében egészen új formában jelent meg. Életének harmincadik éve körül 572-573-ban a város legmagasabb közigazgatási hivatalát viselhette: Róma prefektusa volt. Leginkább csendes, visszahúzódó, elmélkedő volt, aki magányra vágyakozott, hogy a közügyek zajától távol, csak szellemi értékekkel foglalkozzon. Ez a vágy egész életét végigkísérte, de álmain és vágyain felül kellett kerekednie. Erősebb volt benne a valóságért felelősséget érző, gyakorlati ember. A történelmi óra parancsa szólította őt, mint „Isten konzulját” /ez a sírfelirata a római Szent Péter-bazilikában/ „*Szívünk szerint ugyan vágyódunk a csöndre, sokak java miatt azonban nélkülözniünk kell.*” Békésnek mondható életében jelentős változás akkor következett be, amikor I. Benedek pápa kiválasztotta és felszentelte a római egyház diakónusává. Mint diakónus Gergely a hét kerület egyikének élére került, s az egyház karitatív, illetve anyagi ügyeit intézte. Feladatát gondosan és alaposan teljesítette, aminek következtében a pápa megbízta az egyik legmagasabb tisztséggel; kinevezte apokrisziárnak. Az apokrisziár a pápa követe és állandó képviselője volt a császári udvarban, Konstantinápolyban. Ő biztosította az Egyház nyugati és keleti része között a legmagasabb szintű összeköttetést. 589 őszén a Tiberis áradása következtében sokan megfulladtak, többen pedig az ezt követő járványban veszítették életüket, ahogy a pápa

is. A római nép, és a császár is egyedül Gergelyt akarta látni a pápai székből, amelyet vonakodva ugyan de végül elfogadott. 590. szeptember 3-án szentelték püspökké, és azonnal teljesülni kezdtek a hozzá fűzött remények. Gergely a pápaságot az egyház szolgálatának tekintette. A hízelgők által mondogatott „egyetemes pápa” címet elutasította, mint ahogy nem értett egyet a konstantinápolyi pátriárka „ökumenikus pátriárka” címével sem. Püspöktársaira való tekintettel így nevezte magát: „Isten szolgáinak szolgája”. Pápaságának kezdetén világosan látta az Egyház vigasztalan helyzetét.

„Én, a méltatlan és gyenge ember átvettem egy öreg és a hullámok által hánytatott hajót. A hullámok mindenünnen bezúdulnak a hajóba, korhadt gerendáinak nyikorgása az állandó viharban szüntelenül a hajótörés veszélyével fenyeget.” A szerzetes, aki szíve szerint inkább szemlélődő életet folytatott volna, de a körülmények miatt politikussá és a társadalmi bajok orvosává kellett válnia, nehéz hivataláról így ír: *„Nagyon kemény dolog, amit most mondok: Ha beszélek, magamról szólok, mert a nyelvem nem úgy nőtt, ahogy a prédikáláshoz nőnie kellett volna; s ha meg is találom a szót, az életem messze elmarad a szavak mögött... Mióta vállamra vettem a pásztori hivatal terhét, a lelkemet nem tudtam teljesen összeszedni, hogy igazán magamra figyeljek, mert sokfelé kell figyelnem. Egyszer az egész Egyház, másszor egy kolostor ügyeiről kell tárgyalnom, gyakran pedig egyes emberek életéről és teendőiről kell gondolkodnom. Olykor tűrnöm kell, hogy polgárok kereskedelmi ügyeikkel rontsanak rám, máskor a barbárok háborús fenyegetéseivel kell szembenéznem, de ugyanakkor a farkasoktól is őriznem kell a nyáját. Ismét máskor anyagi javakkal kell foglalkoznom, hogy gondoskodhassam mindazokról, akik ezt joggal elvárják tőlem. Ismét máskor higgadtnak kell lennem bizonyos rablókkal szemben, és azon fáradozom, hogy a szeretetet irántuk is megőrizzem.”* Szent Gergely tevékenységei között kiemelkedő szerepet kapott a szerzetesrendek védelme és azok népszerűsítése, építése. Mégis elmondható, hogy pontifikátusa alatt, mint szerzetes múlttal rendelkező egyházfő, nem volt elfogult a kolostorok jogaival, szabályaival kapcsolatban. Szent Benedek szabályait tartotta a legalkalmasabbnak a monostori élethez, ezért Gergely leginkább a Benedek rendet támogatta, és annak mintájára próbálta megformálni a legtöbb szerzetesrendet. Szorosabbra fűzte a kolostorok viszonyát az egyházzal, ugyanis a legtöbb apátság valahol, valamilyen szinten, de független volt. Akkoriban a monostoroknak nagy

szerepük volt a pogány világ megtérítésében és civilizálásában. Ez volt a legfőbb oka annak, hogy a pápa több tehetős embert is megpróbált rábeszélni arra, hogy alapítson kolostort vagy támogassa a szerzetesek tevékenységét. A pápai birtokok, patrimóniák jövedelmének nagy része áramlott ebbe a tevékenységbe, amelyen keresztül Hispániától Gallián keresztül Afrikáig nagy sikereket ért el a térítésben és jótékonykodásban. Nagyon sok levelet írt az apátoknak, amelyben tanításait, intelmeit fogalmazta meg a helyes kolostori életéről. Elsősorban a szilárd alapok megteremtéséről és a szegénységről írt. Két közvetlen rendeletet is kiadott, amelyek a különböző rendek életére vonatkoztak. Az első szerint egy apáca csak hatvanadik életévének betöltése után lehet a rend főnöke. Azután megemelte a novitiusok tanulási idejét is egy évről kettőre. Közben egyre többen csatlakoztak a különböző rendekhez. Britannia kereszténységének újjászervezése az ő személyes műve, hiszen szerzeteseket küldött oda. A rabszolgák megváltását jelentős összegekkel segítette. Canterbury lett az angolszász egyház központja, és az itteni apátsági iskola a latin, sőt a görög műveltség messze híres központja. Gergely legmeghatározóbb döntése a rendek és az egyházmegye kapcsolatáról szólt. Sok nyilvánvaló példa tükrözte az egyházmegyék püspökeinek visszaélését a kolostorokban. A termelő szerzetesrendeket gyakran kihasználták és elnyomták püspökeik, és így az apátok mindig a pápához fordultak segítségért. Ennek akart véget vetni Gergely, amikor megírta *Privilegia* című művét. Ebben leírta, hogy a püspökök az egyházmegye lelki vezetéséért felelősek. Minden olyan törekvés, amely a rendek jogait korlátozza, tilos. Ezen kívül a pápa felsorolt még számos pontot, amelyben az apátság a püspökök hatalmán kívül esik. Ennek a művének az elfogadtatásával Gergely megalapozta a későbbi gyakorlatot, amely szerint a szerzetesrendek közvetlenül a pápa irányítása alá esnek. A pápa utolsó éveiben betegsége egyre nagyobb erővel támadt szervezete ellen. 604. március 12-én meghalt. Még aznap felravatalozták, és eltemették a Szent Péter-bazilikában. Temetésére hatalmas tömeg gyűlt össze a bazilika körül, és az emberek egyöntetű felkiáltása miatt azonnal szentté avatták Gergelyt.

A kelta, az angolszász, a római és a görög kultúra szembesülése, majd egybeolvadása hozta létre a 8. század első felében a „northumbriai reneszánsz”-t. Legkiemelkedőbb alakja Beda Venerabilis /673-735/ volt. Sorra szerveződtek a püspökségek Németalföldön is. III. Gergely pápa 732-ben kinevezte érseknek Szent Bonifácot, amivel tovább erősítette az angolszász misszió tekintélyét. A pápa megbízta

az érseket, hogy Németország apostoli legátusaként adjon kánoni rendet az egyháznak Bajorországban, Alemanniában, Hessenben és Thüringiában. A következő bajor és thüringiai püspökségek alapítása az ő nevéhez fűződik: Passau, Salzburg, Freising, Regensburg, Eichstätt, Würzburg, Buraburg és Erfurt. Bonifác a rá bízott egyháztartományban a zsinati rendet is be tudta vezetni. Az úgynevezett „germán zsinat” /743/, az estinnes-i /744/ és a soissons-i /744/ zsinatok hithirdető életének csúcspontját, a reformellenes erők feletti győzelmét jelentették. 744-ben alapított Fulda városában egy kolostort, ami a missziós munka egyik jelentős központja lett és segítette a kereszténység és műveltség terjedését az országban. A Karoling-kor legkiemelkedőbb uralkodója I. Nagy Károly /742-814/ volt /3.rajz/, akit III. Leó pápa a Szent Római Birodalom császárává koronázott. Aachenben rendezte be udvarát, ahol Alkuin northumbria tanító Egbert később York érseke segített a kultúra terjesztésével. Az aacheni palotaiskola vezetője volt, Károly kinevezte a tours-i Szent Márton-apátság élére apátnak. Megszervezte a könyvmásoló műhelyt /scriptorium/. Az új dinasztia, hogy hatalmának híveket szerezzen, a püspökségek és apátságok birtokait eladományozta, ami a szerzetesi és egyházi élet nem megfelelő irányába ment ezáltal. A monostorok a szellemi kultúra mellett az anyagi javak központjaivá is váltak. Ez a keveredés, emberi és hitbéli ügyek közötti kettősség a tökéletességre törekedő papok körében nemtetszést váltott ki. Közéjük tartozott Vitiza, aki monostort, templomot, könyvtárat építtetett, amit Szent Benedek Regulája alapján szervezett. Ő maga felvette a Benedek nevet. Nursiai Benedek névrokona, Aniane-i Szent Benedek Aachen mellett létesített monostort azzal az eltökélt céllal, hogy itt nevelje a -Regula részleteit egységesen megtartó- Karoling birodalom egész területéről idehívott fiatal szerzeteseket. Az eddig íratlan szabályokat írásba foglalta, és a szerzetesek szabad apátválasztási jogáért harcolt. Csökkentette a tanulók számát a papság nyugalom miatt. Legkiemelkedőbb sikere az volt, hogy Benedek Regulája lett „A Regula”. A később Clunyból induló reformmozgalom előfutára volt. Benedek 821-ben halt meg. Aquitania hercege, Vilmos 909 szeptember 11-én „Szent Péter és Szent Pál apostoloknak” adományt adott Cluny mellett, hogy monostort alapítsanak. Közvetlenül a pápa alá rendelték monostorukat, kihagyva ezzel a püspököt. Az apátot természetesen maguk választották. Ezzel a lépéssel, hogy függetlenítték magukat a püspöki felügyelet alól, megteremtettek egy új erkölcsi tekintélyt. Vilmos célja a monostor alapításával az volt,

hogyan az eredeti fegyelmet helyreállítsa, az istentisztelet pedig a legnagyobb ünnepélyesség keretei között legyen tartva. Róma értelmét látta ennek az új /vagy régi, eredeti?/ felfogásnak, és az apátokat felhatalmazta, hogy azok a közösségek, amelyek be szeretnék vezetni a reformokat megtehetik, és a jövőben Clunytól függenek. Két évszázad alatt 909 és 1109 között mindösszesen 6 apátja volt az apátságnak. Az ötödik apát, Odiló /994-1049/ a reformokat bevezetettek és Cluny közötti kapcsolatot szorosabbra fűzte. Követni kellett mindenben Clunyt. Az irányítás egyszerű volt, a házak élén az apátok által kinevezett perjelek voltak, akik engedelmességi fogadalmat tettek. Cluny apátja sorban járta a közösségeket, hogy megvizsgálja helyes működésüket, és hogy új apátságokat szervezzen be. 37-ről 65-re nőtt a házak száma Odilónak köszönhetően. Őt nevezzük a Cluny rend megalapítójának. A szerzetesek legfőbb tevékenysége a böjt helyett a liturgia lett. Jelentősen fellendült a művészet ennek kapcsán. Továbbá megnőtt a szerzetesek, papok száma a liturgia fontosságának növekedésével együtt. A konventmisén az egész közösség jelen volt, de a szerzetespapok minden reggel magánmisét mondtak. Ők alkották az „imádkozók” /*oratores*/ rendjét.

A kalandozó magyarokat a 10. századi Európa úgy ismerte meg, mint a kereszténység esküdt ellenségeit. Azonban ez nem feltétlen igaz, nem a céltalan pusztítás volt a legfontosabb. A valódi célok és okok keresését megnehezíti, hogy csaknem kizárólag nyugati krónikások leírásaiból tájékozódhatunk. Ezek a krónikások a magyarokat természetesen ellenségüknek tekintették, így elfogult, túlzó képet mutatnak a magyarokról és az általuk okozott pusztításról. A Sankt Gallen-i monostor elfoglalásának /926/ szemtanúja egy szerzetes volt, aki így ír a magyarokról: „*Szent Gál monostorában én sohasem láttam még ilyen neveletlen embereket. Sem a templomban, sem a monostorban nem viselkedtek vadabban, mint a kinn a mezőn lettek volna. Mert mikor egyszer a kezemmel jelt adtam nekik, hogy Istenre gondolva legalább a templomban viselkedjenek csendesebben, hatalmas csapásokat mértek a nyakamba, de tüstént bort adtak, és így tették jóvá azt, amit ellenem vétettek, amit közületek senki sem tett volna meg velem.*” A magyarok nem voltak a kereszténység, főleg nem a szerzetesség ellenségei. Sőt némi ismeretet is szereztek a szerzetesi közösségekről, apátságokról, monostorokról, ahonnan nemsokkal ezután érkeztek hazánkba az első térítők. 960-as évekre tehető ez az időszak. Taksony, Zoltán fejedelem fia, Árpád

nagyfejedelem unokája 947-ben még Itáliai hadjáratot vezetett, azonban még az ő uralma alatt kezdődött meg a magyarok térítése. A kezdeti idők nehezek voltak Bizáncból, majd Rómából is érkezett térítőpüspök. 971-972-ben kelet és nyugat szövetségre lépett és Géza fejedelemnek döntenie kellett, melyik nagyhatalom felé közeledik. Géza fejedelem /972-997/ egyértelmű lépést tett, mikor követségek küldött Quedlinburgba I. Ottó császárhoz 973-ban. Sankt-Gallen szerzetese Brúnó érkezett hazánkba, akinek segítségére bajor-karantán papok tolmácsoltak. Szent Brúnó és szerzetes társainak munkája sekeres volt, hiszen csak a vezető rétegből pár év alatt 5000 embert kereszteltek meg. Gézát és fiát Vajkot is ő keresztelte meg. Mindkettejük a passauai egyházmegye védőszentje, az első vértanú Szent István nevére. A kezdeti térítésnél jelentős szempont volt, hogy a térítők hiteles szerzetesek legyenek, ne pedig világi papok. Einte egyöntetű volt a történészek véleménye abban a kérdésben, hogy a magyarság közé érkező bencések a monostorok világiaktól való függetlenítésére törekvő, a „*stabilitas loci*” hirdető és a liturgikus formákat központba helyező clunyi reformirányzat követői voltak. Csóka J. Lajos azonban máig alapvető tanulmányban mutatott rá, hogy a jelek szerint az első bencések a lotharingiai-gorzei ideálokat tartották szem előtt, melyek nem emeltek kifogást a monostorok világiaktól való függése ellen, ugyanakkor missziós-pasztorációs célokat tűztek maguk elé. Ez utóbbi irányzat képviselői a magdeburgi érsekség missziós központjából hozták magukkal a kárpát-medencei kihívásoknak és körülményeknek is jobban megfelelő új eszmeiséget.

Prága második püspöke Szent Adalbert többször is járt Géza fejedelem udvarában. Szent Istvánt már Adalbert bérálta meg, és lelki gyámola / vezetője lett. Adalbert elhagyta Prágát, majd Rómába ment, ahol, és az út során több görög szerzetessel találkozott, megismerte őket. Istvánnak az útjairól is részletesen beszámolt. Gyakorlatilag előkészítette a benedeki Regulát követő szerzetesek hazai letelepedését, monostorok alapítását. A magyar népnek a keresztény hitre való térítésében a szerzetesek segítségére világi papok voltak. Géza idejében 996-ban került sor Pannonhalma /7.,15.rajz/ alapítására. Az alapító oklevél alapján Montecassino kiváltságaiban részesült, tehát apátjukat szerzetesei szabadon választhatták. Az apátság közvetlenül az ország első főapátja, az esztergomi érsek alá tartozott. Szent Istvánt az ellene fellázadt Koppány feletti győzelmében Szent Márton pártfogolta. Szokás volt a frank uralkodóknál, hogy csaták során maguk előtt vitték Szent Márton köpenyét, mint a

győzelem zálogát, és védelmező ereklyét. Katonából lett szerzetessé, majd püspökké. Ereklyéje révén Pannonhalmáról az egész országra kisugározta karizmatikus, védelmező erejét. Az alapítólevél azt is kiemeli, igaz rejtve, hogy a pannonhalmi apátnak valójában missziós feladata van a magyar nép között.

Gellért püspök /4.rajz/ 1020 táján érkezett hazánkba. Rövid udvari tartózkodás után hét esztendeig remeteéletet élt a Bakonyban. Itáliából érkezett, Velence városából, és felfogása a remeteségről más volt, inkább idilli, és jobban együtt tudott élni a környezetével. Szent István innen szólította a csanádi egyházmegye élére 1030-ban. 1046-ban vértanúhalált halt. Szent István hívó szavára érkezett hazánkba 997 vagy 998-ban Asztrik és kísérete, aki monostoralapítás feladattal költözött a pécsváradi királyi udvarházba. 999-ben küldte el Asztrikot Rómába, aki visszatérve útjáról II. Szilveszter pápától felségjelvényeket, koronát és zászlós lándzsát hozott. A pápa tettével egyértelművé vált, hogy egy új, elismert állam született. A koronázást követően az ország egyházi szervezetének kiépítése következett, amiben Asztrik jelentős szerepet kapott. Kalocsa püspöke lett. Kalocsa szerepe jelentős volt, főleg további térítés szempontjából. Egyfajta missziós központnak is hívhatjuk. Imre herceg lelki gyámola volt Gellért, akinek műveltsége és tudása kiemelkedő volt. Szent István I. törvénykönyvéből néhány rendelkezés. A vasárnap megtartásáról. *„Ha valamely pap vagy ispán avagy valamely más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várnépnek elfogyasztásra. Ha pedig lovakkal dolgozik, vegyék el tőle a lovat, amit gazdája, ha akarja, ökörrel megválthat, és az ökröt egyék meg, ahogy mondtuk. Ha pedig valaki más szerszámokkal dolgozik, vegyék el tőle a szerszámokat és ruháit, amelyeket – ha akarja – bőrével megválthat.”* „A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bírónak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem /tűz-/ őrzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg, és nyírják le.” A keresztény vallás megtartásáról. *„Ha valaki a keresztény vallás megtartását elhanyagolva és hanyag ostobaságtól megátalkodva azellen bármi vétséget követ el, a vétek természetének megfelelően ítélje meg a püspök az egyházi törvények szabályai szerint. Ha pedig ellenszegüléstől indítatva a reá rótt büntetést vonakodnék nyugodtan elviselni, ismét ugyanazon büntetéssel fegyelmezzék, és ezt megismételve összesen hét ízben. És ha*

mindezek után is konoknak és makacsnak találhatik, adják át a király bíróságának – tudniillik mint a kereszténység védelmezőjének.” A templombajárásról és azokról, akik mise alatt mormognak és beszélgetnek. „Azok, akik az istentisztelet hallgatására a templomba menvén, ott a misék szertartása alatt egymás közt mormognak és másokat zavarnak, haszontalan történeteket mesélgetve és nem figyelve a szent olvasmányokra és a lelki táplálékokra, ha idősebbek, dorgálják meg őket, és gyalázattal űzzék ki a templomból, ha pedig fiatalabbak és közrendűek, e nagy vakmerőségükért a templom előcsarnokában mindenki szeme láttára kötözzék meg, s ostorozással és hajuk lenyírásával fenyítsék meg őket.” Szent István II. törvénykönyvéből, a király adományáról az egyháznak. „Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel s ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodjék, papról és könyvekről a püspök.” Tíz egyházkerületet alapított, habár eredetileg 12 volt tervbe véve. Köztük két érsekséget Esztergomban és Kalocsán, valamint nyolc püspökséget. Mint uralkodó, tudatában volt Isten előtti felelősségének. Ragyogó példája volt ennek, hogy Szent István templomában hivatalát évente újra és újra letette, annak jeléül, hogy azt csak kölcsön kapta Istentől, és annak bizonyosságára, hogy hatalmát Istennek áldozza. Lelki arculata abban a „fejedelemtükörben” is megmutatkozik, amelyet fiának hagyott hátra. Az akkori Magyarországon mindenképpen a legjelentősebb irodalmi alkotás.

„Hallgass, fiam, atyád intelmére, s ne vedd semmibe anyád tanítását!...” „Uralkodjál szelíden, alázattal, békésen harag és gyűlölködés nélkül! A király koronájának legszebb ékszerei a jótettek; azért illő, hogy a király igazságossággal és irgalmassággal, valamint a többi keresztény erénnyel ékeskedjék. Minden nép saját törvényei szerint él; add meg az országnak a szabadságot, hogy aszerint éljen!”

„Ha valaki lázában e szentegyház tagjait vagy kicsinyeit megbotránkoztatja, az evangélium tanítása szerint méltó arra, hogy malomkővet kössenek a nyakára és a tenger mélységébe vessék, azaz a hatalom méltóságából kivetik, és az igazak egyházán kívül marad a világi nyomorúságban, mint valami pogány és vámos. Így hát, fiam, napról napra virágzó szorgalommal kell örködnöd a szentegyházon, hogy inkább gyarapodjék, mintsem fogyatkozzék. Azért is nevezték az első királyokat nagyságosnak, mert az egyházat nagyobbították. Te is ezt tegyed, hogy koronád híresebb, életed boldogabb és hosszabb legyen.”

„Te pedig fiam, valahányszor Isten templomához járulsz, hogy Istent imádd, Salamonnal, a királyfiával, magad is király lévén, mindig mondd: "Küldd le [Uram, a bölcsességet] szent egedből, dicsőséged trónjáról, hogy munkámban velem legyen és segítsen, és így fölismerjem, mi kedves a szemedben [minden időben]." És ismét: "Uram, Atyám, életemnek Istene, ne hagyj engem álnok gondolatban, az én szemeimnek ne adj kevélységet és a gonosz kívánságot távoztasd el tőlem, Uram. Vedd el tőlem a testnek kívánságait, és a tisztátalan és esztelen léleknek ne adj engem, Uram." Ezzel az imádsággal fohászkodtak hát a régi királyok, te is ugyanezzel fohászkodj, hogy Isten minden vételked eltörlésére méltasson, hogy mindenki legyőzhetetlen királynak hívjon.”

Szent István az általa alapított monastorokat időről időre felkereste Imre fiával. Monostoralapításának sorát a mai Torna patak mellett, a Somló hegy lábánál épített apácamonostor zárja. Cluny az akkori kereszténység lelki központja, az egyház belső megújulásának kezdeményezője valamennyi keresztény uralkodóval kapcsolatban állt, ahogy velünk magyarokkal is. Élete végén Szent István a leghitelesebb helyről, Montecassinoból kért szerzeteseket, hogy személyesen hallja az apátság kiváltságait, amiket a Pannonhalmán alapított Szent Márton-monostornak adományozott.

A 10. század második, és a 11. század első fele nehéz időket hozott az egyházra, mert a német császárság befolyását egyre erősebben érvényre akarta juttatni. Ez alól kivétel volt Gellért szinte példa nélküli teológiai tárgyú munkássága. Imre herceget olyan lelki hatalommal és tudással, szemlélettel ruházta fel, hogy méltón folytathatta volna apja, István elkezdett munkáját. István 1031-ben hatalmának és tekintélyének tetőpontján Székesfehérvárott koronázásra készült. Egyetlen életben maradt fiát akarta megkoronáztatni, hogy trónját, és országában a kereszténység zsenge vetését a jövő számára biztosítsa. Valószínűleg erre az alkalomra készült Gizella királyné keze munkájával és irányítása alatt az a miseruha, amelyet később átalakítva koronázási palástnak használtak 900 esztendőn keresztül: az egész királyi család képe rá van hímezve. Ebben az ünnepélyes hangulatban jött a szomorú hír: Imre herceget vadászat közben egy földühödött vadkan halálra sebezte, és sebeibe 1031. szeptember 2-án belehalt. A gyász hír hatását a krónika így érzékelteti: *„Siratta őt Szent István és egész Magyarország vigasztalhatatlanul, nagy sírással...”* A szokásjogot követve halálának helyszínén az Ő emlékére és tiszteletére épült a bihari Igfon-erdőben a 11-12. század

fordulóján Szent Imre apátsága. VII. Gergely pápa 1083. november 4-én I. Istvánnal és Gellért püspökkel együtt szentté avatta.

A szerzetesség István halála utáni időszaka nem ígérkezett könnyűnek semmilyen szempontból sem. A következő évtizedekben alapított monostorok száma is tükrözi a szerzetesség akkori helyzetét. Aba Sámuel /1041-1044/ 1042-ben a Boldogságos Szűz tiszteletére alapította a sári monostort Heves megyében. I. András /1046-1060/ Szent Ányos tiszteletére szenteltette fel a tihanyi monostort /8.,10.rajz/, ahová később temették. A visegrádi Szent András monostor építése is az ő nevéhez fűződik. A királyok mellett egyre-másra feltűntek más monostor-alapítók is. Ezek voltak az úgynevezett nemzetségi monostorok, amiket egy nemzetség az összetartozás kifejezésére és a közös temetkezés céljára alapított szerzetesházzal vagy anélkül. Az elsőt, a zselicszentjakabi bencés apátságot Ottó, somogyi ispán, a Győr nemzetség őse alapította. A Kapos folyó mellett fekvő, romos templomot 1061-ben szerezte meg, és I. Béla király engedélyével Szent Jakab tiszteletére monostort építtetett. 1068-ban Salamon király /1062-1074/ jelenléte mellett szentelték fel a templomot. A nemzetségi monostorok egyszerre szolgáltak a nemzetség temetkezőhelyéül, a környék számára mintegy megjelenítették a család hatalmát, s biztosították az egybetartozás szellemét. Példaként itt megemlíthető a Győr nembeli Pot mosoni, és Csépán bácsi ispánok által Szent Jakab tiszteletére alapított lébényi /1199 előtt/ /6.,11.rajz/ és a Ják nemzetség által Szent György tiszteletére alapított jáki apátság /1220 körül/ /5.,12.rajz/. Az alapítás gyakran időben elhúzódó folyamat volt, mely akár évtizedeket is igénybe vehetett, mint Pannonhalma, Almád, de különösen Lébény esetében. Az alapítólevelek szövegéből vagy az alapítás körülményeiből sok esetben megismerhető az igény, amit a világi társadalom a szerzetességgel szemben támasztott. A végső és legáltalánosabb cél mindig az örök élet biztosítása és a földi életben elkövetett bűnökért való vezeklés idejének a csökkentése volt, a szerzetesek imáinak segítségével. Ez a cél az oklevelekben többnyire a *pro salute anime* kifejezés formájában jelenik meg, és általában az alapítón kívül a felmenőket és a leszármazottakat, sőt a hívők mind szélesebb körét is a kedvezményezettek közé foglalták. Fügedi Erik megfigyelése szerint a korai magánalapítások egyik legfontosabb ösztönző tényezője a gyermektelenség volt, amely a középkori ember szemében Isten büntetésének látványos jelének számított.

I. Szent Lászlót /1077-1095/ nyugodtan mondhatjuk a magyar egyház második megszervezőjének. Politikai helyzetét ebben az időszakban az invesztitúraharc, majd az 1054-es nagy egyházszakadás nagyban befolyásolta. Az invesztitúraharc a középkori Európa legnagyobb világi-egyházi konfliktusa volt, melynek gyökerei, a Frank Birodalomig, a Karoling dinasztiából származó Nagy Károlyig nyúlnak vissza. A pápa 800 karácsonyán császárrá koronázta Károlyt. Ez a lépés azonban ellentétbe vezetett az egyházi és a világi nagyhatalom között. Nagy Károly saját hatalmát, mint keresztény császár, Istentől származtatta és elkezdte gyakorolni a püspökök kinevezési jogát, az Invesztitúrát. A pápa viszont magát tekintette a főhatalomnak, mivel ő koronázta meg a császárt. A rá következő századok invesztitúraharcainak gyökerei, erre az időre tehetők. A pápaság és a császári hatalom legsúlyosabb nézeteltérései 1075-1122 között zajlottak. A császárok az államuk belső szuverenitásával, a pápa az egyház különálló szerveződésének elvével érvelt. VII. Gergely az általa kiadott 1075-ös Dictatus papae kezdetű dekrétumban egyértelműen megfogalmazta a pápaság hatalmi igényeit.

„Egyedül a római egyházat alapította maga az Úr.

Egyedül a római pápát mondják joggal egyetemesnek.

Püspököket egyedül ő tehet le, és helyezhet székekbe vissza.

Egyedül a pápa lábát kötelesek az összes fejedelmek megcsókolni.

Jogában áll császárokat is letenni.

Senki fölötte nem ítélkezhet.”

A wormsi konkordátum annak a megegyezésnek az elnevezése, melyet a pápaság és a császárság kötött 1122. szeptember 23-án a köztük folyó hatalmi harcok lezárására, Worms városánál. Az invesztitúra joga ezután megoszlott a világi vezető császárság, és az egyház élén álló pápaság között. I. László sok egyházüggyel kapcsolatos kérdésben VII. Gergely pápa reformtörekvéseivel ellenkező intézkedéseket hozott. Pápai engedély nélkül Szlavóniában, Zágráb székhellyel püspökséget alapított Szent István patrónussága alatt /1091 körül/, a bihari püspökség székhelyét áthelyezte Váradra, ahol székesegyházat építtetett, ami későbbi nyughelyéül szolgált. A kalocsai érsekség központját Bácsban állította fel. Ezek a rendelkezések éles ellentétben álltak azzal a gregoriánus felfogással, amely az egyház szabadsága jelszavával a világi hatalmat távol kívánta tartani az egyházi ügyek irányításától. A király ezen egyházszerkezeti lépéseinek célja az volt, hogy egyrészt háttérbe szorítsa az országa déli részén honos

görög ortodox egyházat, másrészt a római rítusú egyház befolyását kiterjessze a magyar határokon túlra, Mária tiszteletére a nyitrai Kolosban is. Leginkább bőséges adományainak köszönhető a középkori magyar egyház gazdagsági, anyagi jóléte. Az egyházak iránti nagyvonalú bőkezűsége I. László későbbi népszerűségének egyik fő forrása volt a papság körében. A Szentjobb apátságot Szent László király alapította 1083-ban Bihar megyében a Berettyó-partján. Szent István király jobb kézfejének őrzésére építtette, melyet Szűz Mária tiszteletére szenteltek fel, majd a monostor felépülte után a település is felvette a Szentjobb nevet. Az először fából épült Szent Benedek-rendi apátságot Álmos herceg építtette és erősítette meg Szent László rendelkezése értelmében a bazilikával együtt, ahol a Szent jobbot őrizték. Peres ügyekben A szent Jobbra tettek esküt, és az apátság a későbbiekben közjegyzői feladatokat ellátó jogi intézményként, tehát hiteles helyként működött.

A szerzetesek életkörülményeit az apátságnak adott birtokállomány nagyságán túl erősen befolyásolta az alapító kiléte. A királyi monostorok nem csak tekintélyben előzték meg magánalapítású társaikat, de a távoli kegyúr a korai időszakban jóval ritkábban is avatkozott belső életükbe. A magánalapítások ugyanakkor örökösödés vagy királyi adományozás útján a birtokforgalom részévé váltak, s az ott élő szerzetesek életét alapjában határozták meg az alapítók gazdasági természetű érdekei. A 12. században már csak egy királyi alapítású monostor épült. II. Béla /1131-1141/ volt ugyanis a földvári monostor építtetője. Állítólag felesége, Ilona királyné emlékét őrizte, és Szent Ilona pártfogását élvezte. A nemzetségek ezután teljesen átvették a monostoralapítás szokásjogát a királytól, és gyakran alkalmazták újak építésénél. Sajnos legtöbbjük a tatárjárás /1241-1242/ ideje alatt elpusztult.

*„Sírján sír szomorú Ráchel,
Vigasztalást nem is ismer,
a kegyetlen tatársereg
fiaiból sok ezeret
megölt pillantás alatt...
Szemre szépek mind elvesztek,
értékek semmivé lettek,
megtört nem, rend és az élet,
segítség sehol sem éled*

szörnyű járvány idején...

Halld meg, Uram, amit kérünk,

ne hagyd veszni árva népünk;

annak, akit búban hagytál,

gyászt törölvén vigaszt adjál

népünk maradékainak.”

/Rogerius, Siralmas ének „Carmen Miserabile”/. Az 1200-as évek elején 80 bencés monostor volt a Magyar Királyság területén, amik közül 71-et a mai napig lehet igazolni oklevelek és más források alapján. Ezen- kívül még voltak olyan monostorok, amelyekről nem tudni, hogy mely szerzetesi család használta. Ezek száma 33 volt. S végül 40 olyan monostor neve ismeretes, amelyeknél sem az apátok, sem a közösség rendi hovatartozását nem lehet beazonosítani. Vigyázni kell azonban arra a tényre is, hogy magát a monostor szót „monasterium” gyakran használták egy bizonyos épülettípusra, éspedig a kőből épült tornyos templomokra. A magyar nyelvű egyházi irodalom kezdetei egybe esnek az egyházszerkezéssel. A prédikációk ebben az időben már magyarul hangzottak el. Később fölmerült az igény a szertartásokon a népnyelvű éneklésre. Még az egyházon belül is szükség volt a latinul nem tudó apácák, beginák, kevésbé művelt papok, harmadrendek tagjai számára magyar szentírásrészletekre, zsoltárookra, himnuszokra, imákra, lelki irodalomra. Ezért egyáltalán nem meglepő, hogy már korán föltűntnek a magyar nyelvű emlékek. A legrégebb összefüggő nyelvemlékünk a Halotti Beszéd a 12. század második negyedéből való. Az 1195 táján készült Pray-kódex őrizte meg számunkra. A 36 soros mű egy temetésen elhangzott latin nyelvű beszédből, és könyörgésből áll. Mindkettő fordítás, forrásszövege a kódexben megtalálható. A Königsbergi Töredék egy kódex kötéstáblájából került elő. A szöveg eredetije a 12. század végén, a 13. század elején keletkezett, a fennmaradt másolat 1350 körüli. Egyesek szerint verstöredék, mások szerint ritmikus próza. Az első teljes magyar nyelvű versünk az Ómagyar Mária-siralom. A fiát elvesztő anya, a megfeszített Krisztust sirató Mária fájdalmát kifejező lírai alkotás. Egy latin himnusz fordításaként a 13. század első felében keletkezett.

„Látjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk: isa, por és homou vogymuk. Mënyi milosztben terümtévé elevé miü isëmüköt Ádámot, és odutta volá neki paradicsumot házoá. És mënd paradicsumben valou gyimilcsëktül mondá neki élnië...”

A középkor legnagyobb zsinata a tizenkettedik egyetemes, egyben a IV. Lateráni Zsinat volt, amelyet 1215. április 19-én hívott egybe III. Ince pápa. A meghirdetéstől fél év telt el az összegyűlésig, így sokan, közel ezerkétszázan vettek részt a „concilium oecumenicum”-on. A zsinat Szent Benedek Reguláját követő közösségek életét jelentősen befolyásolta azzal a döntéssel, melynek értelmében országonként minden második évben össze kellett gyűlni az apátoknak káptalan tartása végett, ciszterci mintára. Az egyházi gyűlésen jelen volt Uros vagy Oros pannonhalmi apát is. Az első bencés káptalan színhelye 1217-ben Kapornak lett. A késő reformnak köszönhetően a hazai apátságok száma csökkenni kezdett, az új rendek, mint például a ciszterciek, premonstreiek, pálosok vagy éppen a kolduló-rendek, domonkosok, ferencesek a bencésekkel szemben előnyre tettek szert. A püspökök és a rendi visitatorok gondjaira bízta a kolostorok érdekeinek védelmét a világiakkal szemben. Ez ugyancsak a magyarországi bencés monostorok működésének egyik kulcskérdését érintette. A zsinat által hozott intézkedések megtételét azután III. Honorius pápa rendelte el, 1225. február 13-i keltű bullájában.

XII. Benedek pápa volt az első cisztercita egyházfő, aki jellemében és uralkodói képességeiben is messze elmaradt a korábbi francia befolyásoltágú pápáktól. A krónikák nagyrészt jelentéktelen egyházfőként írnak róla. Az 1336. június 20-án kiadott bullája, a *Summi magistri* kezdetű *Benedictina* a rendi megújulást káptalanok tartásával igyekezett elérni. Itthon legalább öt káptalant tartottak a bencések, akik érdekeiket képtelenek voltak érvényesíteni. 1342-ben Visegrádon, 1364-ben Garamszentbenedeken, 1366-ban Mogyoródon tartottak káptalant, és tudunk még 1348. és 1399. évi káptalanokról is. A század végén hazánkban 65 körül lehetett az apátságok száma. A kettős megítélésű Benedek pápa 1342. április 25-én halt meg Avignonban. Kiváló természete katasztrofális uralkodói érzékkel párosult, amely a pápaság hanyatlását idézte elő. Emlékét több gúnyirat is besötétíti.

A szerzetesi reformoknak és építészeti megújulásoknak a viszonya, kapcsolata mutatja, hogy a kettő szoros összefüggésben volt egymással. A korai középkorban több esetben is sikerült kimutatni, hogy a szerzetesi élet megújítása olyan elvárásokat állított az épített környezet elé is, melynek következtében egy-egy irányzatnál többé-kevésbé azonos építészeti megformálások születtek. A legnyilvánvalóbban a 12 - 13. századi ciszterci kolostorok építészeténél figyelhető meg, ahol írásos források, rendi határozatok

is tudósítanak a reform és az építészet kapcsolatának a legteljesebb mértékben tudatos kialakításáról. A késő középkori bencés reform kapcsán ennyire konkrét összefüggések kevésbé nyilvánulnak meg. A reformmal kapcsolatos írásos forrásokban építészeti alapelvekről vagy a kolostorok kialakításának módjáról nincsen szó. Következménye lehet ez esetleg annak a jellegzetességnek is, hogy a reform során gyakorlatilag alig alapítottak új rendházakat, mindenütt a már fennállókat alakították át. A 13. századi magyarországi bencés építkezéseket a szétaprózottság jellemzi. Ami közös bennük, inkább a renden kívüli tényezők, társadalmi szokások, konvenciók eredménye. Alaprajzukról a következők állapíthatók meg: kereszthajó nélküliek, három apszisos elrendezésűek, nyugati főbejáratral és zárófallal. Sok templom alaprajza négyzetes arányhálórendszer alkalmazására mutat, melyben a fő és mellékhajók aránya 2:1. A nagy egységes belső teret 2 oldali párban elhelyezett pillérek osztják fő- és két mellékhajóra. Ezek a pillérek a főfalakban is megjelenhettek. Jákon látszik, hogy eredetileg öt szakaszosra akarták építeni, bent viszont nem 4 pár, hanem 3 pár pillérsor van csupán, tehát építése közben módosították a terveket. Így Zsámbékhoz vagy Lébényhez hasonlóan négyszakaszos tagolású templom született. Emeletes, két tornyos nyugati építmények a „bencés templomok”, karzatuk a bejáratnál kapott helyet. Félköríves szentélyzáródású az apszis, és legtöbb esetben a két mellékszentély is ezt a félkörívet követi. Donga vagy keresztboltozat a leggyakoribb térlefedés. Európai viszonylatában egységes, ugyanakkor kis dimenziójúak. A 13. század első felének magyarországi épületei hagyományos stílustörténetet alkalmazva, a romanika képviselőiként jellemezhetők. Ezen belül különösen egyszerű megoldásokat alkalmaztak a bencések templomépületeiknél. A tér- és tömegalkotás nagyobb változatossága az újabb, monasztikus rendeknél figyelhető meg, itt nem. A század eleji bencés építkezések fontos jelensége volt a kerengők -kis méretű templomokhoz képest- szokatlanul nagy mérete és viszonylag költséges építése, ami a zárt kolostorok részét képezte. Az említett szétaprózottságban azonban fellelhetők egyértelmű irányok követései is. Regionális jellegzetességek, közös vonások figyelhetők meg egyes templomoknál. Gyakran hosszú évtizedekbe telt, míg a tervektől eljutottak a felszentelésig, amiről arra a következtetésre lehet jutni, hogy az építetők nem mindig tudták eldönteni pontosan milyen is legyen az. Továbbá jelentőségük kiemelkedő volt. Erre jó példa Lébény esete, ahol a késői romanika egyik legegységesebb építménye

található. Alsó-Ausztria közelsége miatt az ezen a területen álló templomok, monostorok -például Ják- stílusukban át tudtak, és szívesen át is vettek különféle jegyeket. Érdekesség, hogy már ekkor kirajzolódni látszódtak a középkori államhatárok kizárólag a stílusokat figyelembe véve. Voltak már a 12. század végén gótizáló jelek akár Jákon, de említhetnék Esztergomból, Zsámbékról csúcsíveket, de ezek építésze alapvetően román kori. A korai gótika a hazai templomépítészetben leginkább tagozat-architektúraként van jelen. A templomokkal szemben a quadrum épületeit minden esetben újjáépítették. A kolostor szárnyait a román kori kerengő falainak nyomvonalán, esetleg azok alapozásaira ráépítve, de mindenképp nagyjából a régi építmények helyén emelték újra. A kerengő áthelyezésére vagy megnagyobbítására nincsen példa. A korábban síkfödémes vagy nyitott fedélszékű kerengőfolyosókat boltozva építették újjá, emiatt falaikat vastagabbra építették, és az esetleg fennmaradt román kori nyílásokat, amennyiben azok nem illettek bele a boltindítások rendszerébe, befalazták. A kerengőudvarra nyíló árkádokat minden esetben üvegezéssel látták el. A 12. század végi korai s a 13. század eleji érett gótika modern szerkezeteiben nagyrészt az összefüggő falazatnál figyelhetők meg. A kor egyik legkiemelkedőbb kőfaragó-munkája Gertrudis királyné pilisi síremléke volt.

A kari TDK dolgozatomban 70, azaz hetven olyan monostort mutattam be, amelyekről fennmaradt emlékek bizonyítják a bencés múltat, azt, hogy ők éltek a monostorokban, hogy apátjuk volt. Az 50 oldalas határ miatt ezeket most nem tudom bemutatni, hiszen az további 70 oldalt jelentene. Sajnálom mert a dolgozat azzal teljes és egész. A mellékletben csatoltam néhány templom, illetve kolostor alaprajzát, és a mai állapotban fennmaradt épületről fotót, továbbá saját szabadkézi rajzaimat.

PUSZTULÁS ÉS ÚJJÁÉLEDÉS

Az apátságok belső életét azonban a 14-15. században szétzilálta egy lassan elharapódzó új szokás: az apáti székek betöltésénél jelentkező rezerváció. A Szentszék vagy a királyi udvar egy-egy megüresedő apátságot nem engedett szabad választással betölteni, hanem csak kormányzót, kommandátort nevezett ki. Az udvari politikai szolgálataik jutalmaként apátságokat nyert javadalmasok elhanyagolták a rájuk bízottak lelki gondozását, és gyakran anyagi szempontok alapján még novíciust is alig vettek fel.

Mivel a kommandátorok a királyi udvarhoz fűződő kapcsolatok, rokoni szálak, politikai érdekek és érdemek alapján kerültek az apátságok élére, érthető az egyes apátok politikai szereplése. Főleg a nemesi és főúri családok tagjai tűntek fel nagyobb számban, hiszen előkelő nemzetségek nemcsak a legfőbb állami tisztségekre tartottak igényt, hanem a magasabb egyházi méltóságokra is. Feltűnő az is, hogy az apátok gyakran változtatták állásaikat, amelyeknek oka az apátságok különböző jogi helyzete és anyagi jövedelme volt. Pannonhalmán először Nagy Lajos király gyakorolta a rendszert, de Zsigmond király is -például a szentmártoni monostort- rendszerint egyik rokonának juttatta. Mátyás király Pannonhalma jövedelmét magának tartotta fenn. A kommandátor intézmény a 15. század végére szinte teljes pusztulásba sodorta a magyar bencés szerzetességet. A század folyamán legalább 33 apátság jutott hosszabb-rövidebb ideig kommandátorok kezére. Csak a legkisebb és legszegényebb apátságokban nem találjuk az anyagi javakat kereső kommandátorok nyomát. A hanyatlás nagyságát mutatja, hogy a század végén Pannonhalmán mindösszesen 10, Pécsváradon csupán 5 bencés élt. Az 1508-as vizitáció három helyen csak apátot, több helyen egy-két bencést talált apát nélkül, csupán Kapornakon éltek kilencen. A 15-16. századokból említenék néhány történet, amelyet a vizitátorok meséléseiből lehet ismerni. Ez a kép azonban egyoldalú, mert a vizitáció a monostorok közül csak 17-et mutat be, és a különösen elhanyagolt közösségekre terjedt ki. A legtöbb monostorban betartották a rendet. Garamszentbenedeken titokban általános volt a húsfogyasztás, és a szerzetesek az adományokból bort vásároltak maguknak. Almádon és Murakeresztúron a szerzetesek iszákosak voltak. Az alvásra vonatkozó előírásokat is megszegették. Somogyvárbán a dormitoriumban nem lehetett aludni, mert a tető beomlással fenyegetett. Garamszentbenedeken a világiak is a dormitoriumban aludtak, és a szilenciumot is rendszeresen megsértették, mivel az ivócimboráikat felvitték ide. A szilenciumot szinte minden monostorban megsértették. Az előljárók és a szerzetesek viszonya általában feszült volt. Csatáron egyszer az egyik szerzetes késsel támadt az apátra. Garamszentbenedeken az apát teljesen elzárkózott a szerzetesektől. A szerzetesek, ugyan a refektóriumban étkeztek, de világiak társaságában, és rendszeresen elmulasztották a felolvasást. Babócsán az ottani apátnak négy ágyasa, s gyermekei voltak. A murakeresztúri apátot a környéken csak „kancás barátnak” nevezték. Az erre az időszakra jellemző építkezés magát a templomot kevésbé érintette. A somogyvári

templomban /14.rajz/ viszont új boltozat építésére került sor. Sokkal inkább a monostorral foglalkoztak. Legtöbb helyen a közel négyzet alaprajzú udvarok -közepén hatalmas ciszterna kút állt- körül ebben az időszakban építették ki a kerengő folyosót, vagy a már meglévőt felújították. Az ehhez tartozó épületszárnyakat -ha voltak- teljesen újjáépítették. Többnyire a kolostorok keleti szárnyát átépítették de a funkciók itt megmaradtak. Ez a rész a klerikusoké volt, ide világi személy nem léphetett be. Itt volt található a sekrestye, káptalan terem és egy kisebb helyiség, ahol gyülekeztek. A nyugati kolostorszárnyat például Vértesszentkereszten /9.,13.rajz/ teljesen elbontották, és az itteni helyiségek kerültek át a lebontott épületrész anyagából felépített új, északi szárnyra. A reflektórium és mellette a konyha volt itt. A kolostorhoz tartozó gazdasági épületek nyugaton, északnyugaton álltak.

A szerzetesi szempontból nagy süllyedést jelentő kommenda rendszer után II. Ulászló király Tolnai Mátét nevezte ki pannonhalmi apátnak, hogy szervezze újjá a bencés életet az országban. Tolnai klerikusként a krakkói egyetemen tanult, és mint jegyző a királyi kancelláriában szerzett érdemeket. Kinevezése után belépett a rendbe, apáttá benediktálták és nagy buzgósággal kezdett a rendi reformhoz. Káptalant tartott Pannonhalmán, vizitációkat kezdett. Szerzeteseinek száma hamarosan 40-re emelkedett, így 6 teljesen elnéptelenedett apátságba is tudott küldeni néhányat. Legfőbb érdeme, hogy egy hármastagozódású kongregációt hozott létre. Az első egységbe Pannonhalma és a tőle teljesen függő kis apátságok tömörültek. Ezek apátját vagy perjelét, de szerzeteseit is Pannonhalma adta. 1512-ben megalkotta a főként királyi alapítású apátságok unióját. Az unió évenként tartott káptalant Pannonhalmán. Végül a kongregáció az összes magyarországi apátságot magába foglalta, és háromévenként tartotta káptalanjait a pannonhalmi altemplomban. Az ily módon megújult benedeki életnek mindenki ellensége lett, akik eddig a szerzetesi vagyont élvezték és mindent megtettek, hogy a pápai jóváhagyást megakadályozzák. X. Leó pápa azonban mindennek ellenére 1514-ben jóváhagyta a bencés szerzetesek magyar kongregációját, és Tolnai Máténak adta a főapáti címet, aki a melki bencések zsolozsmáskönyvét átvette, és alkalmazta. Majd Velencében kinyomtatta a breviáriumot, ami a zsolozsma számára előírt összes szöveget tartalmazta és a Diurnálét. A 15-16. században ugrásszerűen megnőtt a magyar nyelvű kódexek száma is. Ezek a munkák a magyar nyelvű kolostori irodalom virágkorának a dokumentumai. A kolostorok latinul nem tudó

lakói, a lelkipásztori feladatok egyre jobban igényelték a nemzeti nyelvű vallásos irodalmat. A latin eredetiből készült fordítások közösségi és magánolvasásra egyaránt alkalmasak. Ezen kódexek másolói a ferencesek óbudai, domonkosok nyulak-szigeti, premontreiek somlóvásárhelyi apácázárdái, a pálosok budaszentlőrinci és vázsolyi, a karthauziak lövöldi kolostorai voltak. A Tolnai Máté főapátsága alatt új fejlődésnek indult bencés élet amelyet 1526 után a török hódítás pusztított el. A határvidéken végvárakká alakultak a monostorok. Máté 1535-ben bekövetkezett halála után Ferdinánd állíttatott a pannonhalmi apátság élére vezetőt. A felvidékieket a török elől menekülő főpapság foglalt el, hogy kárpótolják magukat elveszített birtokaikért. Közben 1594-ben török kézre került az apátság. Ezek a történelmi tényezők meghatározták a bencések sorsát a török hódoltság idején. A kommenda rendszer a század derekán új erőre kapott. A század eleji közel félszáz apátságban a bencés élet a század végére egészen megszűnt. 1585-ben a főapátság lakói is otthonuk elhagyására kényszerültek és 50 esztendőre megszűnt a tekintélyben és áldásos működésben egyaránt első magyar apátság.

A 17. század hozta meg az újjáéledést. II. Ferdinánd 1629-ben úgy rendelkezett, hogy vissza kell adni eredeti tulajdonosaiknak az 1552 óta eltulajdonított egyházi birtokokat. Az igazi áttörés Buda visszavétele után 1699-ben kezdődött, amikor Karner Egyedet választották főapáttá. A barokk kor szellemében egyszerre igyekezett a szerzetesi élet anyagi és lelki kereteit újjáépíteni. Sajghó Benedek /1722-1768/ főapátsága alatt Pannonhalma mellett, Tihanyban, Bakonybélen, Dömölkön is újjászerveződött a rendi élet. A bencések elkezdtek tanítani, és oktatási tevékenységüknek köszönhetően sokan választották az krisztusi hivatást. A magyar bencések élete megszakításokkal volt tele, aminek következtében az osztrák bencések nagy mértékű hatást gyakoroltak az itthoniakra építészet terén is. Benedek apátsága idején épült a Boldogasszony-kápolna és a barokk ebédlő is Pannonhalmán. Győrött Gencsy Egyed építette az „Apátúr”-házat, mely egy évszázadon át volt a főapátok tartózkodási helye. Tihanyban Lécs Ágoston építette a ma is álló templomot. Pannonhalma mellett a legnagyobb építkezések Koptik Odó dömölki apát nevéhez fűződnek, akinek a legfőbb vágya az volt, hogy Dömölköt búcsújáró helyé fejlessze. Somogyi Dániel /1768-1801/ Sajghó Benedek utóda folytatni akarta Pannonhalma építését. A jezsuitákat az állami hatalom 1773-ban feloszlatta, és a bencések nem vették

észre, hogy ez velük is bármikor megtörténhet. Ennek a lendületes barokk fejlődésnek vetett véget II. József /1780-1790/ kolostoreltörő rendelete. Pannonhalma felosztatására 1786. október 23-án került sor. „*A pannonhalmi bencés szerzettel, mely magas hegyen való fekvése miatt, valamint belső szervezeténél fogva a közügyre semmi hasznót nem hajt, úgy kell eljárni, mint a többi monostorral.*” Ezt követően sorban Bakonybél, Tihany, Dömölk, Modor, Nagyszombat és Komárom 1787-ben kapta meg a hasonló tartalmú értesítést. Zalavár és Telki tovább folytathatta életét. A rend megszüntetésekor 91 volt a rendtagok száma. A komáromi gimnázium tanárai, a celldömölki lelkészek és a plébánosok –a rendi ruha elhagyásával– tovább folytathatták munkájukat. A rend vagyona pedig a vallásalapra szállt. II. József halála után a bencések is remélték, hogy visszakerülhetnek monostoraikba. Somogyi Dániel főapát kérését II. Lipót az országgyűlésre bízta. A tárgyalásokat I. Ferenc idején közbejött francia háborúk késleltették, majd pedig a bencésekével a ciszterciek és a premonstreiek visszaállítását is kapcsolatba hozták.

I. Ferenc 1802. április 25-én királyi rendelettel állította vissza a Rendet. Novák Krizosztom bakonybéli apát érte meg a rend visszaállítása, így ő lett az új főapát, akinek beiktatása még aznap, április 25-én megtörtént. Kollonich László kalocsai érsek tartotta a szertartást, ami az uralkodóház részéről nagy és sikeres lépés volt. Igyekeztek a bencések magyar elkötelezettségét hangsúlyozni. Ferenc császár tisztelete kegyes tette miatt egyszerre Szent István király mellé emelkedett. Iskolákat bízott a bencésekre és ellátásukra visszaadta a fő- és fiókapátságokat eltörlés előtti birtokaikkal. A főapát püspöki joghatóságot gyakorolt egyházmegyéjében, a Rendnek pedig 9 gimnáziumot és 1 grammatikai iskolát kellett ellátni tanárokkal. Az iskolák mellett saját házuk és templomuk kellett, hogy legyen a bencéseknek, hogy rendi szabályaiknak megfelelően élhessenek. A magyar bencések élete jelentős változáson ment át, a munkakör majdnem teljesen új volt. A megváltozott életmód új statutumot követelt. Több kísérlet után Scitovszky hercegprímás, apostoli vizitátor készítette el ezt 1855-ben. A kongregáció elnöke, a mindenkori pannonhalmi főapát, aki közvetlen joghatóságot gyakorol az összes rendtag fölött. Háromévenként köteles nagykáptalant összehívni. A bencések iskolahálózata fokozatosan épült ki. Spornonban és Győrött a volt jezsuita gimnáziumban 1802-ben elkezdődhetett az oktatás, majd sorban a pápai algimnázium 1806-ban, Nagyszombat 1807-ben, Esztergom 1808-ban, Komárom és Pozsony 1812-

ben, Kőszeg 1815-ben nyitotta meg az iskolák kapuit bencés szerzetes oktatóikkal. Ezekben az iskolákban a magasszintű oktatás mellett, kiemelkedő fontossággal és sikerekkel bírt a keresztény nevelés. Nem véletlen az itt végzett híres diákok névsora, akik különféle tudományokban értek el sikereket. Elég csak megemlíteni Czuczor Gergely /1800-1866/ nevét, az akadémiai nagyszótár társszerkesztőjét vagy Jedlik Ányosét /1800-1895/, aki a pesti egyetemen tanított fizikát és 1861-ben készítette el a dinamót 6 (!) évvel megelőzve Siemens „feltalálását”. A bencés rend anyagiak terén rendezett helyzete lehetővé tette Pannonhalma továbbépítését. Igaz, hogy a grandiózus tervek, amiket máig makettek sokasága őriz, csak részben valósultak meg. Jelentősen hozzájárultak a nemzeti értékek megerősítéséhez, az ország szellemi-lelki gyarapításához. 1836-ban káptalani határozatok alapján készült el egy új rendszabályzat. Az 1848-49-es szabadságharc idején a szerzetesség nagyrésze a nemzet oldalán állt, a főapátot és a német származásúakat kivéve. Ez megosztottságot idézett elő a renden belül több évre. 1873-ig a zalavári apátság az osztrák Göttweig joghatósága alá tartozott, de visszakerült Pannonhalmához. Kruesz Krizosztom főapát /1865-1885/ idejében vált egyre jobban elmélyülté a rend lelkiisége. Egyszerre volt türelmes a liberálisabb szemléletű rendtagokkal, ugyanakkor állhatatosan ragaszkodott a színvonal felemelkedéséhez.

Fontos állomás lett az egész rend életében XIII. Leó pápa 1893. évi „Summus semper” brevéje. Ebben megszervezte a bencés kongregáció konföderációját, élén az abbas primasszal, a római központ tanulmányi ház, a St. Anselmo apátság apátjával.

Az első világháborút a bencések átvészelték és 1923-ban Budapesten gimnáziumot alapítottak. 1926 május 15-én adták ki első ízben a Pannonhalmi Szemle című tudományos folyóiratot ami egészen 1944 decemberéig megjelent. Ez a szerzetesek tudományos, teológiai, szépirodalmi munkásságát volt hivatott eljuttatni a kétharmadát elvesztő és ugyanakkor ébredező országhoz mintegy szellemi megújulásként. E kor nagyjai közé tartozott többek között Serédi Jusztinán. 1917-ben életbe lépett az új egyházi törvénykönyv. Ehhez kellett alkalmazni a rendi statutumokat is. A nagykáptalan megbízásából ezt a munkát Serédi Jusztinián végezte el 1921-ben. Ehhez az új Statutumhoz fűzött megjegyzéseket, módosító javaslatokat Hartmann Strohsacker göttweigi apát, mint a Szentszék delegátusa, 1932-ben. Ez a Statutum irányította a Rend életét a II. Vatikáni zsinat utáni Statutumig, 1972-ig. Serédi Jusztinán

XI. Piusz pápától bíborosi kalapot kapott, és bíborosként lett Esztergom érseke és a magyar egyház hercegprímása. 1944-ben a Rend tagjainak száma 279 volt: Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, a főapát, négy apát, 232 felszentelt, 21 fogadalmas növendék, 15 novícius. A Rend vezetése alatt állt a pannonhalmi főiskola, 8 gimnázium 3271 tanulóval, 25 plébánia, amelyből 15 a főapát nullius egyházmegyéjében, 1 pedig az 1931-ben alapított sao paulo-i magyar lelkeszség három rendtaggal. A rendi vezetés alatt álló katolikus népiskolák tanulóinak száma 6503 volt. A Rendi kegyuraság alá 35 község tartozott. A bencés szellemiség ihlette az új, női közösség megszervezését. Berecz Skolasztika és társai 1928-tól Tiszaújfalun és környékén kezdtek működni.

A második világháború után kialakult politika helyzetben demokráciának álcázva folyamatos támadások érték az Egyházat. 1948-ban államosították az egyházi iskolákat. Az állami hatóságok 1950-ben 5 rendházat elvettek a bencésektől, a szerzeteseket pedig gyűjtőtáborokba vitték. 1950. augusztus 30-án morális erőszakkal rákényszerített megegyezés következtében Pannonnalmán és Győrben visszakaptak a bencések 2 gimnáziumot, továbbá a szerzetesek is kiszabadultak, de szétszóródtak, hogy ne alkossanak egységet és lelkipásztori munkájukat ne tudják végezni. Sokuk koholt vádak alapján börtönbe is került. Mindösszesen 60-70 főnyi szerzetesi közösséget türtek meg a főmonostorban és a győri rendházban. Azonban 1931-ben Brazíliába áttelepült bencések megerősödtek, 1953-ban gimnáziumot alapítottak, majd 1954-ben önálló perjelséggé alakultak. A kitelepült szerzetesek másik része Kaliforniában hozta létre a woodside-i perjelséget és iskolát. Az itthoni apátok többnyire csak néhány évig vezették a rendet természetesen folyamatos állami beavatkozások, és felügyelet mellett. Szennay András 1973-ban lett főapát és kétszer 9 évig gyakorolhatta tisztségét. A belső megújulást segítette az, hogy az államilag megengedett kereteket túllépve vett fel a rendbe fiatalokat. 1984-ben szervezte meg a budapesti tanulmányi házat. Utódját Várszegi Asztrik felszentelt püspököt 1991. január 5-én pannonhalmi főapáttá választották, székét 1991. augusztus 6-án foglalta el. Főapáti tisztségében 2000-ben és 2009-ben titkos szavazással ismételten megerősítették. Az 1990-es évektől a visszakapott épületek megújultak és egymás után nyíltak az egyházi iskolák. Az apácák is bekapcsolódtak a munkákba, betegápolás, idősek gondozása volt többek között a feladatuk.

ÚJ ÉVEZRED

„A „hegyre épült város” őrhely, hiszen a magasból rálátás nyílik az emberek völgyeire és síkságaira, ahol azok élnek, dolgoznak. A hegy csúcsa metszőpontja az égnek és a földnek. A „hegyre épült város” lakója ezt a dimenziót magában hordja és hirdeti. Ez az az isteni távlat, amely kiemel, felemel, megszabadít a mindennapok kicsinyességétől, cselekvésre, újrakezdésre, újjáépítkezésre szabadít fel. Pannónia Szent Hegye az elmúlt ezer esztendőben szerény kezdetből, az istenmegtapasztalás őrhelyéből fejlődött „hegyre épült várossá”, egy az egész országot behálózó közösséggé. Egy évezrede -az alapító szándéka szerint- közbenjáró közösség. A szándék -pro incolumitate regni- változatlan: egy ország épsége, egy nép boldogulása. Egy évezrede nevelő és tanító, "az élet útjára" mutató közösség, amelyet maga is attól kapott, aki emberlétünk egyedüli "útja, igazsága és élete". Pannónia Szent Hegyének tanítása a zsoltáros szavaival és képeivel kifejezve: "Aki az Írban bíz, mint a Sionhegy, olyan: nem ingadoz, szilárdan áll örökké. Jeruzsálemet - történelmünket, sorsunkat - hegyek ölelik: így öleli népét az Ír most és örökké" /124. zsoltár/.” /Várszegi Asztrik, a Hegyre épült város, részlet/ „A templomépítészet sokféle feszültség találkozásának eredménye. Ilyen tényező egy közösségnek és saját egyházművészetének önmegjelenítése, egy társadalom teológiai kultúrájának, a támogatók, a tervezők és építők építészeti kultúrájának, a figurális művészetek és a misetartás művészetének kapcsolatai, vagy a közösség és intézményes, gazdasági és táji kontextusának viszonya. A templomépítészet újabbkori történetében a formák és technikák fejlődését egyre inkább a liturgia és a vallásosság történetére való összpontosítás jellemzi.” /Andrea Longhi, Esteban Fernández, Cobián/

Pannonhalma és a bencés apátság alapító oklevél eredete annyira szorosan kötődik a magyar állam alapításának korszakához, hogy szinte elvitathatatlan a hely jelentősége. Azonban nem a történetiség gondolatai ragadják el a látogatót, amikor Szent Márton hegyén jár. A történelmi múltú apátság grandiózus épülettömbjének fizikai és szellemi vonzáskörzetében a kortárs építészet kiemelkedő minőségű alkotásait találjuk. Nem járunk messze az igazságtól, ha a Szent Márton hegyen álló lelkeségi központot a keresztény vallás megrendítő erőt sugárzó helyeivel, Montecassino, Assisi vagy Santiago de Compostella épületegyütteseivel hozzuk párhuzamba. A műemlékegyüttes képét további épületrészek különböző korszakokban létrejött mesteri munkái teszik

teljessé: gótikus kerengő, barokk ebédlő, a klasszicizmus időszakából a könyvtár, valamint a magasba törő templomtorony. Míg a 19. század első harmadáig lezáruló építkezések művészeti megítélése egyértelműen pozitív, a Stornó-féle átalakítások már vitát váltottak ki. Még bizonytalanabb a 20. század harmincas éveiben kialakított gimnáziumi szárnyak megítélése: a korszakban divatnak számító olasz modern építészet formálását követő épülettömbök kimért tagolása ellenére a beépítés jelentősen megnövekedett, sokak szemében a hegy túlépítését eredményezve. Az udvarok által tagolt épülettömbök összképe azonban mégis egységes, és így együtt a pannon tájból kiemelkedve a várhegy jellegzetes kontúrját adja az apátság és iskola összeforrt épületegyüttese. A hely tehát kötelez, ilyen szellemi sűrűsödés nem csak építészeti értelemben kivételes közeget teremt. A zarándoklatoknak és a nem hívőket is lenyűgöző építészeti csodaszámba menő templomoknak köszönhetően kétezer éve elválaszthatatlan egymástól kereszténység és turizmus. Pannonhalma népszerű célpont volt történelme, az azóta a világörökség részét képező épületek és kincsek, illetőleg a bencés atyák gregorián énekkel ékesített hagyományos szertartásai miatt. Ám az évente immár csaknem százezer látogató folyamatos fejtörést okoz a Márton-hegyi monostor közönségforgalommal foglalkozó illetékeseinek. Elvégre egy román kori templom nem akadálymentes, nem felel meg számos előírásnak, korlátozottan alkalmas koncertek rendezésére; a bazilikát körülölelő kolostorerőd építőinek és átépítőinek pedig alapvetően eltérő elképzelései voltak a komfortos vendégszállásról, parkolóról, étkezési lehetőségről és nem utolsósorban a szertartások közötti idő tartalmas eltöltéséről, mint a 21. század látogatójának. A pannonhalmi Szent Márton-bazilika eredetileg egy maroknyi bencés szerzetes imatermének épült. A későbbi korok szerzetesei mind a maguk módján alakították tovább ezt a teret, mindig annak megfelelően, hogy éppen miként tekintett magára, miként imádkozott és ünnepelt az egyház és benne a szerzetesközösség. Mai állapotát azonban három korszak határozza meg legmarkánsabban: 13. századi struktúra, a 19. századi átalakítás, valamint a 20. század derekán kibontakozó jelenlegi használat. A lényegileg Oros apát idejéből származó háromszintes, hosszanti tengely mentén rendeződő tér magába a húsvéti misztériumba vezetett be, amelynek csúcsa itt a földön a szentmise ünneplése. Ugyanakkor a kelet felé nyíló rózsablak és hármasközi ablak Krisztus második eljövételére irányítja az imádkozó figyelmét.

Voltak idők, amikor a bencések nem is használták imatermükként a bazilikát. Ekkor a templom székesegyház és monumentum jellege lépett előtérbe, amit a Kruesz Krizosztom főapát és Stornó Ferenc nevéhez fűződő 19. századi felújítás jellemez leginkább. A kor igényeinek és középkor-képének megfelelően egységesítették a templomteret. A szerzetesi templomból kisebb katedrális vált, ami a közösség új egyházi-társadalmi szerepvállalását is jól tükrözi. 1960-as évek végétől a közösség ismét a Bazilikában végzi napi közös istentiszteletét. A tér mai elrendezése jól tükrözi a közösség liturgiáról, egyházzal alkotott képét. Felvállalták a zsinat által elkezdett liturgiareform megvalósítását, s azt a Bazilika istentiszteleti terében alkalmazni is szerették volna. A középkori hierarchikus egyházmodell helyett a II. Vatikáni Zsinat által hangsúlyozott kommúnió-egyházmodell formálja a mai gondolkodást, lelkipásztori munkát, mindennapi életét. Különös tekintettel vannak arra, hogy a liturgián résztvevő vendégek is közelebb érezhessék magukat a liturgiához, az eucharisziához.

1996-ra, a monostor alapításának millenniumára elkészült a Pannonhalmi Főapátság épületegyüttesének majdnem teljes körű rekonstrukciója, kivéve a Bazilika-belső felújítást – egyrészt anyagi okokból, másrészt pedig, mert a közösség nem akart elhamarkodottan belevágni e számára legfontosabb tér felújításába. 2003. február 22-én Dr. Várszegi Asztrik főapát úr felállította a zömében szerzetesekből álló, azóta is működő Bazilika Műhelyt /BM/, amelynek feladata, hogy gondolja át a szerzetesközösségnek a bazilika-belső felújítására vonatkozó liturgikus, teológiai és szerzetesi szempontjait, s ezeket juttassa érvényre az előkészítő munkálatok során. A BM felállításával párhuzamosan Asztrik főapát úr felkért egy szakértőkből álló Tudományos Tanácsadó Testületet /TTT/, amelytől a bazilika-felújítás építészeti és művészettörténeti szempontjainak megfogalmazását és a szerzetesközösséggel való együttgondolkodást kérte. A Bazilika Műhely intenzív munkába fogott. A BM kikérte teológusok, és építészek véleményét, valamint konzultált a TTT tagjaival is. 2003. júliusában a belgiumi Clerlande monostorában a BM néhány tagja találkozott Frédéric Debuyst bencés atyával, aki a kortárs templomépítészet ma élő egyik legkiválóbb ismerője és teoretikusa. A közösség feléledő könyvkiadása olyan meghatározó műveket hozott ki, melyek elsődlegesen a keresztény szellemiséget, de némelyikük annak mentén az építészetet is hivatott egy elmélyültebb szemléletre sarkallni. Kortárs művészeti

fesztiválokat rendeztek, melyek befogadására táji térformálások jelentek meg a kertben és arborétumban és kortárs szakrális építészeti kiállítás született.

A Pannonhalmi Bazilikát annak idején a 13. században a legmagasabb európai építészet színvonalán építették és ebben mindenképpen szerettek volna visszatérni a 13. századhoz. Két építészt kerestek meg: Peter Zumthort és John Pawson. Peter Zumthort Frédéric Debuyst és a disentisi bencések /Svájc/ ajánlották a bencések figyelmébe, akikkel korábban együtt dolgoztak, illetve John Pawson brit minimalista építész-designert. John Pawson 1949-ben született a yorkshire-i Halifaxben. Saját irodáját 1981-ben alapította. Munkáiban kezdettől fogva az alapokra koncentrált: a tér, az arányok, a fény és az anyagok megjelenítésére. E témában végzett kutatásait *Minimum* című könyvében publikálta 1996-ban. Calvin Klein manhattani üzletétől a Cathay Pacific hongkongi VIP-váróján keresztül a Scrager New York-i társasházig számos ikonikus épületet tervezett. A londoni Kew's Gardens kerti taván keresztülívelő Sackler-hidat tavaly nyitották meg a nagyközönség számára. Pawson érdeklődése a szerzetesi építészet iránt nem újkeletű. 1998-ban a burgundiai Sept-Fons apátság szerzetesei megbízták, hogy tervezzen otthont egy új közösség számára Csehországban. Hat évvel később szentelték fel a trappista monostort a Novy Dvur-i Miasszonyunk templommal. Ennél a munkánál a tér bevilágításának koncepciója kapcsán Pawson rátalált a 12. századi provence-i Le Thoronet ciszterci apátság különleges jelentőségére. Végül, egy Novy Dvurban tett látogatás nyomán John Pawsont választották a bencések, aki elfogadta a felkérést. Természetesen ők is hallották azt a történetet miszerint a ciszterek a New York-i Calvin Klein-üzletbe betérve lelkesedtek fel és annak nyomán keresték meg a kereskedelmi területen is népszerű Pawson. A minimalizmus divatossága azonban Pannonhalmán nem sokat nyomott a latban: inkább a praktikum és a szépség összeegyeztethetőségét kutatták. A természetes fényre nagy hangsúlyt fektető Pawson, aki a kezdeti találkozókön helyett, hogy kérdezett volna, csak hallgatott és figyelt, gyorsan meggyőzte a közösséget alkalmasságáról.

2006-ban lehetőség nyílt, hogy a Norvég Alap keretében a „világörökség megőrzése” területen forrásokra pályázhasson az apátság, ezért a Bazilika felújítás ismét komolyan napirendre került. John Pawson úrral 2007. március 27-én kötötték meg a tervezési szerződést, aki munkatársaival többször járt Pannonhalmán, több megbeszélést folytattak a szerzetesközösséggel, a Bazilika Műhellyel, a Tudományos

Tanácsadó Testülettel, valamint a KÖH képviselőivel. A Bazilika Műhely folyamatos munkakapcsolatban áll Pawson irodájával. John Pawson mellett a helyi építész feladatok elvégzését Gunther Zsolt végezte. *„Itt minden lépést a múltra építő előrelátás, a hagyománytisztelő újítás jellemez. Így alakul folyamatosan a szép és értelmes rend. Így talál magának helyet-teret-zugot-ligetet az a nyugalom, amelyben derűvel lehet tanulni és elmélkedni, tevékenykedni és építeni.”* /Turányi Gábor/ A szerzetesi közösség „csak” saját kora lelkiségének megfelelő teret szeretett volna létrehozni az építészeti keretek háborítatlanul hagyása mellett. Egy minimalista esztétikával létrehozott közeget, mely alapvetően a funkcionális elemek térszervező erejét tekintik elsődlegesnek. Kiindulópont az volt, hogy a keresztény templom-épületet összetett valósággként kellett tekinteni. Otthont és teret ad a liturgia számára, az építészet nyelvére fordítja le az istentiszteletet. Ugyanakkor, sok más egyéb mellett, kifejezi az egyházi közösség önértelmezését, épületbe, kövekbe foglalja identitását, illetve az adott kor teológiai álláspontját is. Mivel a Pannonhalmi Bazilika bencés szerzetesi templomnak épült, s ma is egy élő szerzetesközösség temploma, meggyőződés volt, hogy a közösség liturgikusságának és teológikusságának kellett meghatározni a térelrendezést, konkrét problémákra adott építészeti válaszokkal együtt sőt a művészi, műemlékvédelmi, technikai, szempontokat is figyelembe véve. Mindezek szerves és oszthatatlan egységből születhet meg végül a szintén egységes liturgikus tér. A történeti tér átgondolásában az volt a törekvés, hogy a Bazilika „halott” tereit ismét pozitívan értelmezzék, és visszakapcsolják a liturgikus vérkeringésbe. Fel kellett állítani egy fontossági sorrendet ezek közt a feladatok közt. Természetes, hogy a liturgia állt az első helyen, a többi feladat az első függvényében vehető figyelembe a liturgikus tér tervezésekor. A Bazilika mindenekelőtt egy imádkozó szerzetesközösség szíve, otthona, mindennapi életének forrása. A tér elsősorban a szerzetesközösségé, eredeti szándéka szerint is. Tiszteletben kell tartani a templom hosszanti elrendeződését, felszálló dinamikáját és kelet felé való nyitottságát. Ennek fényében lehet újraértelmezni a különféle térrészeket. A szentély a mennyei Jeruzsálem, a Szent Hegy előképe, és Krisztus második eljövételét vételezi elő. Ezt a jelleget vissza kellene adni ennek a térnek, akkor is, ha liturgiák esetén használják. A megemelt szentély az a tér, amely kifejezné a közösség és az egyes szerzetes várakozását és hitét Isten országában. Nem szabad szem elől téveszteni a modern liturgikus építészet és térelrendezés legfontosabb

vonalaival, továbbá figyelembe kell venni a liturgikus gondolkodásban az utóbbi években végbement fejlődést. A két látásmód közt fennálló feszültséget muszáj szimbiózisként felhasználni. Nem könnyű az olyan tér létrehozása ahol a különféle funkciók miatt totális ellentétek ütköznek egymásba. Erő és félelem, hatalom és gyöngeség, egyház és világiasság, intim lélek és kitárulkozás. „*A Pannonhalmi Főapátság bazilikájának rekonstrukciójához készített építészeti javaslat célja egy olyan tér létrehozása, amely ismét alkalmassá válik a szerzetesközösség életének és liturgiájának harmonikus befogadására, miközben a diákok, a helyi közösség illetve a látogatók változatos használati igényeinek is megfelel. Úgy kívánjuk e célt elérni, hogy a tér használatában sokszor megjelenő improvizatív elemek kiiktathassanak illetve a „történeti bútorraktár” jelleg megszűnjék. A tervezett beavatkozásokkal egy olyan egységes templomteret kívánunk létrehozni, amelyben minden térrésznek, elemnek megvan a maga szerepe, jelentése, és úgy funkcionálisan, mint vizuálisan hozzájárul a fő funkció, az elmélyült imát és meditációt szolgáló tér megteremtéséhez. A terv letisztult formában próbálja újraértelmezni a templom metszetében emelkedő, alaprajzában tengelyesen szervezett terét, amely a szentély és végül a rózsablatok felé irányul, hogy a térnek, mint a minden keresztény ember előtt álló útnak az értelmezését hangsúlyozza. A kulcs ennek során egyrészt egy összetett és megfontolt letisztítási folyamat, másrészt a tervezett beavatkozások illetve a meglévő történeti rétegek gondos kiegyensúlyozása. Munkánk során elsősorban a szerzetesközösség képviselői által a közösség életével, szükségleteivel, elgondolásaival kapcsolatban szóban vagy írásban megfogalmazottakat igyekeztünk szem előtt tartani, és tervünkbe beépíteni.*”/John Pawson/ „elsődleges célja a lehető legalkalmasabb tér kialakítása az imádság, a meditáció és a liturgikus események számára mind a szerzetesközösség, mind a gimnáziumi diákság és a helyi lakosság igényeinek figyelembevételével. Hasonlóan fontos tényező volt a Bazilikában rendezett koncertek idején a zenészek és a hallgatóság speciális igényeinek kielégítése. A tervezői beavatkozás a templombelső összes aspektusát érinti, az alaprajzi elrendezéstől kezdve a közlekedési útvonalak vizsgálatán át a falak, a padlóburkolat és a mennyezet felületének kialakításáig, az ablakok, a bútorok, a kegytárgyak, az orgona, a fűtés és a világítás megtervezésével egyetemben.” /Pazár Béla/ A tervek első bemutatóján szélsőséges vélemények is elhangzottak, de idővel mindenki támogatását fejezte ki. A koncepció a bazilika használhatóságának érdekében nem félt hozzányúlani

az 1870-es években készült berendezésekhez. A tervek szerint a padok, a kihasználatlan szószék és a szentély falába épített színes üvegablakok is kikerülnek az épületből, sőt, új padlóburkolat is készül. A Storno-féle helyreállításnál korábbi értékek, valamint a mennyezet 19. századi festése azonban érintetlen marad. Az eddigi belső térrel szemben az átalakítottban könnyebb lesz rendezvényeket szervezni, és jobban meg fog felelni a mindennapi áhítathoz is. /12.,13.kép/

„Körben egyre tisztul

és folyton csöndesül,

az elkergetett fény

mindenre visszaül.”

/Radnóti Miklós, Változó táj/ Tökéletesnek mondható tér született a magyar kereszténység kezdeteitől létező közösség számára. Vizuálisan tiszta átláthatóbb és liturgikus működésében helyes a tér. Megmaradt a templom hosszanti, kelet felé nyitott felfelé ívelő dinamikája. A templomtér egyúttal kifejezi a szentségek egységét, annak mintegy húsvéti jelleget adva. Az elmozdított tárgy-elemek vizuális kavalkádját felváltotta az egyértelmű elemekre koncentráló olvasat. A tér hossz tengelyét hangsúlyozva központi helyen, a nyugati torony alatt kapott helyet a keresztelőkút. A hívek által használható, lerövidült templomtér padozata a lépcsőkkel magasabban elhelyezkedő plánum felé emelkedik. Keleten a magasra kiemelt cibóriumos oltártér zárja a teret, ahol legerőteljesebb megjelenése a templom mértani közepén álló oltár monolitikus tömbjének van. A keresztút medencéje, az oltár tömbje és az ambó könyvtartó részének anyaga a légies, hófehér ónix, amely a Teremtés könyvének második fejezete szerint az Édenkert egyik drágaköve volt. Figyelembe vették a 19. században teljes joggal hangsúlyozott szempontot, miszerint a templom a nemzet történelemben kiemelt helyzetű. Teret adtak a közösség számára fontos szentek tiszteletének is. Hagyományosan az altemplomokban vagy a templomban tisztelt szent ereklyéjét vagy magát az alapítót helyezték ide. A bencések itt Tours-i Szent Márton szerzetes-püspöknek, a Bazilika, a monostor és a Magyar Bencés Kongregáció védőszentjének ereklyéi kaptak helyet az oltár alatt. A Bazilikának zarándoktemplom jelleget ad a szentek tiszteletének ez az ősi, a keleti és nyugati egyházban egyaránt élő, és a liturgikus gyakorlatba is jól illeszthető formája. A nyugati kapu és a keleti térfal üvegablakaiba ónix táblák kerültek. A Szent Márton ablakot felváltó hatalmas

körelakot lencseszerű csiszolásának köszönhetően a középpont felé egyre markánsabban világítja át a természetes fény. Az egykori solnhofeni kőburkolatot felváltja a süttői mészkőlap padozat. A liturgikus térelemek mellett a olajjal és viasszal kezelt tömör diófából mesteri minimalista illesztésekkel képzett stallumok, padok és mobília-székek, a sekrestyék térbútorai, a finom absztrakcióval létrehozott gyertyákra emlékeztető gyönyörű álló lámpatestek találhatók a főhajóban a mellékhajókban. E markáns formálással létrehozott elemek pontos arányérzékkel és nemes egyszerűséggel méltó párjai a masszív történeti fal- és boltozatszerkezeteknek. *„Az a reményünk, hogy - elődeink nyomdokain haladva- a templom mostani átalakításával olyan építészeti, spirituális és liturgikus minőség jelenik meg a Bazilikában, amely egyszerre formálja szerzetesi önazonosságunkat, liturgikus gyakorlatukat, segíthet abban, hogy elmélyítsük Istennel és egymással való közösségünket, és az ide látogatóknak szavak nélkül is átad valamit abból, amit élni és elérni szeretnénk.”* /részlet Várszegi Asztrik főapát, felszentelés liturgiájának füzetéből/

A pannonhalmi monostor csaknem egy évtizede zajló komplex turisztikai vonzerő-fejlesztési programjának keretében számos új épület vagy épületrész nőtt ki a domboldalból a főapátság körül, hogy a korábban már említett gondokat orvosolja. A bazilika felújítás volt a sorban az utolsó egyben legkomolyabb építkezés, átalakítás, ami ezt az időszakot méltón koronázta meg. Most azonban vegyük sorra a közel másfél évtizede tartó Márton-hegyet és környékét alapvetően átformáló fejlesztéseket. Pannonhalma ha úgy tetszik bővítette a látogatói kör érdeklődését ugyanis mostanra a kortárs építészet egyik centrumává is vált. *„Különböző stílusok és megközelítések, ami összeköti őket, az a minőség”* Nagy Tamás szavai az elmúlt 15 év pannonhalmi építkezésekről. Az EU Regionális Fejlesztési Programja, és az Új Magyarország Fejlesztési Terv finanszírozásával 2003-ban impozáns borászat nyitotta a sort. 2004-ben készült el az új fogadóépület és egy erdei út a várköpenyen, ezt követően megújultak a főapátság belső udvarai és elkészült az apátság előtti tér új burkolata. 2009-ben biomassza fűtőmű létesült, 2010-ben pedig új látogatóközpontot /étteremmel, konferenciateremmel, valamint térszín alatti rejtett parkolóval/ adtak át az apátság melletti dombtetőn. Szintén 2010-ben az apátsági kertekben szabadtéri színelőadásokhoz alkalmas kicsiny amfiteátrumot építettek, az arborétumban labirintust alakítottak ki, a gyógynövénykertben teaházat létesítettek, továbbá zarándokházak és

kápolna is épült. A neves magyar építészek és irodák által tervezett épületek a nemzetközi kortárs építészet formanyelvét tükrözik. Tereiket és anyagaikat a letisztultság, a funkcionalitás, a minimalizmus, a környezettel való szimbiózis és a fenntarthatóság jellemzik. A sorozat első épülete még 1997-ből a Diákkápolna volt, amit -ahogy a házak közel felét- Czigány Tamás győri építész tervezett. A megszüntetett régi kápolna helyett a kilencvenes évek közepén egy hálótermet kezdtek el használni erre a célra. Közben az ide látogatók száma egyre csak nőtt, miközben fogadásuk időszakosan, részben vagy egyáltalán nem volt megoldott.

FOGADÓÉPÜLET /1.kép/ Alapvetés volt, hogy a turisták a továbbiakban nem hajtanak fel autókkal a világörökség részét képező apátságba, hanem félúton leparkolnak és gyalog teszik meg a hátralevő távolságot. A fogadóépület 2004-re készült el a Budapest Sportarénáról ismert Skardelli György tervei alapján. Az épület a parkolótól délnyugatra, a Főapátság felé vezető út elején helyezkedik el. A földszint fogadja a vendégeket /pénztár, pénzváltó automaták, információs pult/, a föld alatti szinten a WC csoport, ruhatárak, személyzeti helyiségek találhatók, az első emeleten kap helyet a kiállítótér, az ajándék- és emléktárgy-árusítás, a második emeleten pedig az előadótérben vetített képes előadást tekinthetik meg az ide látogatók. Az épület kapcsolata a Főapátsághoz a feladatai ellátásán túl szimbolikus. A két épület mérete és jelentősége jelentősen eltérő, együtt nem is látszanak. Ennek ellenére mégis nagyon fontos az új épület szerepe, hiszen ez az első épített elem, mely kézzelfogható közelségbe kerül a látogatóhoz, mely az ideutazást követően fogadja. A külső megjelenést az időtálló anyagok alkalmazása jellemzi. Kő, fém, üveg. A kő világos színű, mattcsiszolt, kemény mészkő, egységes tömeget sugallva. A belső tér drámai ünnepélyességét a natúr betonfelület jól kihangsúlyozza. Az érkezés után az út felett átívelő gyalogoshíd és erdei út vezet a várköpeny erdején keresztül a főbejárathoz. Ez az út ideális a meditáláshoz, elgondolkodáshoz, felkészüléshez. El is gondolkozik a látogató, hogy milyen hatások fogják vajon érni. Mindenki többé-kevésbé ismeri Pannonhalma történelemben játszott fontos szerepét, egyházi jelentőségét. Az emberekben kérdések merülhetnek fel jogosan. Fent várja egy monostor, egy bazilika történelmi korok stílusainak keveredésével, a bejáratnál pedig egy modern, egyszerű épülethez érkeznek. Hol van itt az összhang? Mi is az összhang? Azonban ha csupán abba gondolunk bele, hogy az ezer esztendőre visszanyúló pusztán építész szemszögből

szemügyre vett apátság mikor milyen változásokon esett át, úgy látni fogjuk hogy kell a mai formálódás. Kell az adott kornak megfelelő, elfogadott arculat, ez sajnos vagy nem sajnos de elengedhetetlen, szükség- és időszerű.

LÁTOGATÓKÖZPONT /2.,3.,4.kép/ Pannonhalma leginkább reprezentatív új épületegyüttese két országos tervpályázat eredményét tükrözi. Ezek a látogatóközpont és a Viator étterem. "Stop viator!" vagyis "Állj meg, vándor!". Ezt az intelmet közvetíti az elnevezés: állj meg, nézz körül, pihenj meg, mélyedj el! „*A Pannonhalmi Bencés Főapátság megnyitja kapuit: a vendégszeretetét az örökkévalóság felé, a titkokét egy rövid pillanat erejéig*" /Várszegi Asztrik püspök, főapát/ A fogadóépülettel szemben hosszú, vöröses kővel burkolt hasáb nyílik el, két oldalán üvegfallal nyitva a remek panorámára. A Viator étterem a holland-magyar Roeleveld Sikkes munkája volt 2010-ben. A Kosaras-domb korábban legyalult és parkolóvá alakított tetejét visszaépítve az éttermet zöld növényzet veszi körül; a nyitott garázst, illetve az épület konferenciatermet tartalmazó alsó szintjét a domb mélyébe rejtették. A vendéglátótér könnyed hasábjá, amelyhez terasz is kapcsolódik, szinte lebeg a domb felett. „*Minőségi építészet csak igényes megbízóval jöhet létre.*" /Dick Sikkes, az iroda holland vezetője/

ZARÁNDOKHÁZ /5.,6.kép/ ÉS ERDEI KÁPOLNA /7.,8.kép/ „*Minden érkező vendéget úgy fogadjanak, mint magát Krisztust, mert ő maga mondja majd egykor: Idegen voltam, és befogadtatok engem. /Mt. 25,35/*" /Reg. 53. fej./ A Kosaras dombon elhelyezkedő látogatóközponttól északnyugatra fekvő 3 hektáros terület korábban az Apátság 1900-as évek elején épített gőzmosodájának adott helyet. A csendes, fás-ligetes terület ideális lehetőséget nyújt az Apátságba érkező vendégek – zárandokok, családok, ifjúsági csoportok – fogadására és elszállásolására. „*A szerzetességnek része az egyszerűséghez való vonzódás*" Ezt Varga Mátyás OSB, az apátság kulturális igazgatója mondta utalva a házak egységes hangnemére, tiszta formavilágára. „*ahogy az apátságához az elmúlt millennium minden kora a maga legjobbját adta, úgy most sem adhatjuk ennél alább, ez pedig a színvonalas, nemzetközi mércével is értékes kortárs építészetet jelenti.*"

„*Ó, alkonyoknak könnyű vétkei:
semmittevés és pillanatnyi csönd;
az álmos hegyek fejére lassan
az este ringató folyókat önt.*

*A nap zaja elúszik messzire,
lépek s mintha suttogásban járnék,
fut macskatalpain a tompa fény,
halvány árnyat szűl a vastag árnyék...”*

/Radnóti Miklós Alkonyi elégia/ A terület erdős-ligetes részében megbújó kápolna az elvonulásnak, a csendes szemlélődésnek és az egyéni imádságnak ad helyet. Alapterülete 20 m², magassága 9 m. Vízszintes vörösfenyő fagerendákból épül fel, a nyílások rései a máglyarakáshoz hasonló szerkesztésből adódnak. Az egyes elemek keményfa csapokkal kapcsolódnak egymáshoz. A kápolnán nincsen ajtó, nincsen ablak, nincsen benne fűtés és mesterséges világítás. Átfúj rajta a szél, átsüt rajta a nap. Átmeneti tér a természetben. Önmagát fejezi ki ez a pusztai építészet. Kicsit méginkább el lehet bújni, de talán nem is ez a legjobb szó, hanem a nyugalom, magány és csend. Ez a hely a Szent Benedek-korabeli barlang megformázása véleményem szerint. Itt teljes mértékben érvényesül az, hogy mi valójában kivel szeretnénk találkozni, miért is jöttünk ide. A Zarándokház önállóan is működni tudó egységei külön épületekben, a helyszín adottságait kihasználva helyezkednek el. A gőzmosoda rossz állagú épületrésze bontásra került, a közösségi helyiségek /étkező, az előadóterem és a kiszolgáló helyiségek/ a felújított, korábban lakóépületként szolgáló szárnyban és a hozzá csatlakozó új épületben kaptak helyet. A szállásépületek a telek déli részének enyhén emelkedő, ligetes területére kerültek. A szállásépületek befogadó képessége 67 fő.

KERT. A kertészet, mely ezer szállal kapcsolódik a pannonhalmi bencések mindennapjaihoz, fontos szerepet tölt be a monostor komplexitásában. A középkori bencés monostorban magától értetődő, hagyományos tevékenység volt a gyógyítás. Gyógynövényes kert ápolása, gondozása, hosszú történelmi időközön keresztül lényeges elem volt a „pannóniai Szent Márton” hegyen. Három gyógynövényt; citromfűvet, kakukkfűvet és levendulát ma is termel a Főapátság. Az új építmények fontos, ha nem is annyira feltűnő csoportját képezi az arborétumban létrehozott labirintus, a többnyire a szerzetesek által használt Hospodárkert új szabadtéri színpada, illetve a gyógynövénykertben álló teaház. Mindhárom a Palatium Stúdió építésze, Szilágyi Klára munkája.

BIOMASSZA FÜTŐMŰ /10.,11.kép/ „A bencés kultúrában az ökogazdálkodásnak messzire nyúló gyökerei vannak. A keresztény ember úgy

gondolkodik, hogy a teremtett világ megőrzését kapta feladatul.” /Hortobágyi Cirill OSB, a Pannonhalmi Főapátság perjele/ A megújuló energiaforrások, illetve a biomassa hasznosítása a jövő fenntartható energiaellátásának részét képezik. A biomassa helyi, illetve regionális hasznosítása minden résztvevő számára előnnyel jár, környezetbarát, munkahelyet teremt, vagy őriz meg, növeli a régió értékét. A Pannonhalmi Bencés Főapátság beruházásában megvalósult biomassa fűtőmű a tudatos, jövőbe mutató gondolkozásnak az állomása. Egyszerű, de roppant látványos szerkezetének köszönhetően nem csak a tervezett célokra alkalmas, de az augusztusi Arcus Temporum fesztiválon például koncertteremként is használható. Az Arborétum délkeleti részén, a mai levendulás és kertészet területén található a Főapátság majorsági épületei. A biomassa fűtőmű a meglevő, szabadonálló épületek mellett, a volt asztalosüzem csarnoképületének helyén épült a majorsági épületegyüttes délnyugati határában. A népi építészből jól ismert pajta vagy csűr analógiájára tervezett biomassa fűtőmű a mai kor átírata. Nem szándékozik sem több, sem kevesebb lenni, mint ami. Rendkívüli az őszintesége. A szerkezetet nem megmutatni akarta az építész, hanem megmutatja. Egy technológiai, gazdasági épület. Egyszerűsége, anyaghasználata a csűrök építészeti megformálására utal. Az új épület két részre tagolódik. A tároló térre, ahol az erdőgazdálkodásból származó faaprítékot szárítják és tárolják, valamint a földbe süllyesztett gépészeti térre, ahol hőenergiát állítanak elő. A kettő között a napi tároló helyezkedik el, melyből a faapríték a csigasoros adagolón keresztül kerül a biomassa fűtőműbe. Az eltérő funkciókhoz eltérő belmagasságok szükségesek, az épület külső megjelenésénél viszont nincsenek különböző magasságú tömegeket. Ezért a gépészeti technológia padlószintje a föld színe alá került. Ez a megoldás a kazán faaprítékkal történő kiszolgálását is megkönnyíti. A biomassa fűtőmű a látogatók előtt is nyitott. Belépve az épületbe a bemutató galériára érkeznek, amelyről rálátnak a gépészeti rendszerekre. A kazánház terében egy projekciós falfelület van, amelyre a technológiát ismertető filmet vetíthetnek. A jövőbemutató gondolkodásra ad okot, hogy a lapostetős csarnoképület nagy tetőfelületén a későbbiekben napenergiát hasznosító kollektorok is elhelyezhetők. Az épület alapvető építészeti megjelenését a magas nyersbeton lábazat és a felette levő fa lamellarendszer határozza meg.

BORÁSZAT /9.kép/ „Végül is ketten maradnak: Isten és a bor.” /Hamvas Béla, A bor filozófiája/ A Pannonhalmán megtelepedett bencés szerzetesek a korábbi

évszázadokban mindig szoros kapcsolatban voltak a szőlőtermesztéssel és a borkészítéssel. Az adott kor legmagasabb szintű szőlő- és borkultúráját művelték. Az 1900-as évek elején az apátsági birtokméret kb. 100 hektárnyi lehetett Pannonhalmi közvetlen környékén, de emellett Somlón és Tokaj-Hegyalján is rendelkezett birtokokkal az Apátság. A II. világháborút követő politikai és társadalmi átrendeződés lehetetlenné tette a több évszázados hagyomány folytatását, mivel a szőlőbirtokok és a pincészet is állami tulajdonba kerültek. 2003-ban felépült a Pannonhalmi Apátsági Pincészet. A pincészet 50 ha összterületű ültetvényeiről származó szőlő feldolgozására a közel 2000 négyzetméter alapterületű, a monostor tövében épült új pincében és borházban kerül sor. A szőlő feldolgozásához illetve a bor érleléséhez tájba illő, a domborzati viszonyokat jól kihasználó komplexum épült, amely lehetővé teszi, hogy a Pincészetbe látogatók teljes betekintést nyerhessenek a borászati munkába és annak eredményeibe. A pince évente több mint 300.000 palack minőségi bor készítésére alkalmas. A borászat 3000 hl tárolókapacitású. A családbaráttá alakított új szolgáltatásokkal az átutazó-turizmus helyett a hosszú, családi hétvégék egyik legkedveltebb központja lehet a Világörökség részét képező Pannonhalmi Főapátság.

„A hely és az ezer év kötelez. A borászat a jövőnek, hosszú távra épül.” /Czigány Tamás/ A Szent Márton hegy délkeleti oldalán fekszik. Bár a borászati technológia az utóbbi évtizedekben sokat változott, a lényeg változatlan. Ez a titok, az átváltozás folyamatának építészeti megfogalmazása, környezetbe való illesztése terekkel, anyagokkal, fénnel és sötétséggel történik. Természetes kő található a külső felületeken, nyerstégla a pinceterekben és vasbeton a technológiai terekben. A borászat többi épülethez hasonlóan nyitott, azaz látogatható. Az épület három fő részből áll; a Présházból, a Pincéből és a közöttük lévő kapcsolatot biztosító Kútból. A Présház a lejtőhöz igazodva helyezkedik el, tömege egyszerű, de egyértelmű jel a hegyoldalban. Belső terét - a déli homlokzat kő lamellái által - szűrt fény járja át. Itt történik a szőlő fogadása, bogyózása, az áztató tartályokba, vagy közvetlenül a présbe való juttatása és a must átmeneti tárolása, kezelése. A présház maga 4-szintes épület, különböző szintjein különböző technológiai folyamatok zajlanak. A Pince a borászat lelke, a Borház ahol az évközi munka nagyrésze a bor érlelésétől a palackozásig folyik. A must a Présházból a Kúton keresztül, gravitációs úton, csővezetéken jut az erjesztő-érlelő tartályokba és a hordókba. A helyiségek a hegylábhoz épített, növényzettel fedett támfal építményben

valamint a támfalból induló bányászati technikával vájt pincékben kaptak helyet. Ez az elrendezés a hegyoldal látványába történő legkisebb beavatkozás mellett jó belső klímát és gazdaságos üzemeltethetőséget biztosít. A felülről a fény felé megnyitott Kút valójában egy liftház, mely összeköti a prэшázat a borházzal. 18 m mély alsó része az érlelőpincéhez csatlakozik. Ebben közlekedik a lift, de a pince alsó részébe 102 lépcsőn is lejuthatunk. Falazásához 220 ezer téglát került felhasználásra, a fugák teljes hossza majdnem 10 km. A funkcionális szerep mellett szimbólum is egyben, átmeneti tér és út a hegy mélységeibe. A palackozó-helyiség az épület másik végében helyezkedik el. Itt található egy korszerű berendezés, amely napi 10-12 ezer palack töltésére alkalmas. A palackozást követően néhány borfajta rögtön címkét kap és kartondobozokba csomagolva készen áll az értékesítésre. A nagytetű fehérborok és a vörösborok a töltést követően visszakerülnek a pincébe, és további 6-12 hónapig a palackban érnek. Erre azért van szükség, hogy a palackozás után a megfelelő palackaromák kialakulhassanak. A borok palackos érlelése mindig fektetett állapotban történik, nehogy a dugó kiszáradásával kedvezőtlen folyamatok induljanak be. Ezt követően címkét kapnak, és ugyancsak kartondobozokba csomagolva kerülnek a kereskedelmi forgalomba.

A rendtől bátor, ugyanakkor kiváló lépés volt, hogy az új irányba való elmozdulás, ami a liturgiát jellemzi, követi egy az épületeken megjelenő arculatváltás. Az arculatváltás pusztán külsőség is lehet, amiről itt is szó van az az 1000 éves Benedek-rendet követve ha nem is annyira magukba fordulva mint a középkorban, de hasonlóan a benedeki Regula szerint élnek mindennapjaikat. Próbálják a maguk módján munkával megteremteni az anyagi javakat. És valljuk be őszintén itt már többről is szó van, egyértelműen észrevehető valamilyen „bencés-turizmus”. Természetesen nem a rossz értelemben, hiszen aki ide érkezik csodás és akár isteni élményekkel gazagodhat. Pannonhalma mindenkori hatalma és tekintélye elgondolkodtató. Azt is el lehet mondani, hogy egy épületet ha elemzünk, akkor főleg két vélemény találkozását látjuk megvalósulni. Egyik az építészé, másik a megrendelőé. A kivitelezés pusztán formalitás azonban nem elfelejtendő. A megrendelő-építész kapcsolatára helyezném a hangsúlyt. Nézzük meg, hogy a rend tagjai milyen értékrendet képviseltek a történelem során, de akár ma is. A társadalom egy elit, értelmiségi rétegéről van szó, akik nagy tudással rendelkeznek. Életkörülményeikre pedig nem a pompa vagy a ragyogás a megfelelő

jelző, hanem a tiszta, egyszerű, egységes. Most nézzük meg az épületeket... Nem hinném, hogy ezekután bárkiben is kérdés merülne fel akár a tömegformálás, akár a használt anyagok tekintetében. Minden egyértelmű, világos és konkrét. Ugyanakkor saját korunk legigényesebb nyelvén szólnak hozzá épített és természeti környezetükhöz. Egy-egy épület önmagában is szép, de együtt mégha érzékien, gyengéden avatkozik is bele a tájba, erőt és határozott magabiztosságot sugall. Ennek metaforája maga a szerzetes és a szerzetesekből álló rendi közösség. Van abban valami szép és előremutató, ahogy az elmúlt években a házaknak sikerült szinte minden esetben csendesen megszólalniuk, és egy-egy apró és finom jellé válniuk. Az épület akárcsak a szerzetesek és természetes környezetük kapcsolata szimbiózis. Az épületek csupán eszközök, különféle terek helyei. Szent Benedek aki nem riad vissza, hogy például a zsolnárok beosztását a közös imádságon a legapróbb részletességgel meghatározza, magára az épületre és annak elrendezésére vonatkozóan nemigen ad konkrét előírásokat. Tudjuk, hogy vannak műhelyek, van ebédlő, konyha, hálóterem és van imaterem. Ugyanakkor mintha ezeknek a tereknek a felosztása egyértelműen funkciók szerint történe. Ezt támasztja alá a Regula akkor is, amikor külön kitér arra, hogy *„Az imaterem az legyen, aminek a neve mondja. Ott mást ne csináljanak és ne is tartsanak.”* /Regula 52. fej./ Itt természetesen már van némi ellentmondás a mai templom terének használásában. Az építészeti koncepció lényegi pontja között szerepelt a többfunkcióság, például, hogy koncerteket is tudjanak itt tartani. A kolostorok történelmi kultúrmissziós tevékenysége nyilvánul meg abban, ahogy Pannonhalmán felkarolják a nálunk igencsak piacképtelen kortárs kultúrát. Azt lehet mondani, hogy a pannonhalmi bencések ezt felismerték, és az elmúlt tizenöt év fejlesztései ennek a felismerésnek a külsődleges vonzatai. A borászat, az étterem, a turisztikai infrastruktúra anyagi háttérrel biztosítanak a rend hagyományosan vállalt feladataihoz, mint például az oktatás, a jövő építése. A termékek és szolgáltatások európai színvonalat képviselnek, de mindenre rányomja a bélyegét a befelé fordulás és a kitárulkozás között feszülő, nehezen feloldható ellentét. Vajon meg kell-e nyitni ilyen mértékben a rend kapuit a közönség számára, vagy jobb lenne kevésbé kitárulkozni? Mennyire működhet egy kolostor világi kultúrközpontként? A kérdések jogosak, azonban válaszuk sürgető. Az egyháznak, és ezen belül a bencés rendnek is változnia, formálódnia kellett és kell folyamatosan. Jelen esetben modernizálódni, nyitni az erre fogékonyak felé. Márpedig

Magyarország keresztény, hívő nemzet, aminek a gyökerei Szent István, sőt előbb már Géza és Taksony idejéből valók. A történelmi országban mindig jelen voltak a papok. Akkor úgy, ma így. De ez nem változtat azon, hogy mit képviselnek, mi a hitük, és mi a társadalomban betöltött szerepük. A bencés szerzeteseknek a nevelésben van kiemelkedő feladatuk. A lélek építésén kívül a jövőt kell építeniük. Oktatási filozófiájukban minden visszaköszön ami az egész rendet jellemzi. Kitartásra sarkallnak, és megpróbáltatásoknak teszik ki a gyermekeket, amik megoldásában nem ők a segítők, hanem az Isten. Ők maguk csupán a közvetítők. Megtanítanak tanulni, hittel élni. Mindnekiben elrejtik a bencés szellemiség csíráját, amit vagy hagyunk elveszni, vagy tápláljuk. Ha az utóbbi történik, akkor volt értelme bencés diáknak lenni.

Azt gondolom, amihez a szerzetesek értenek azt művelniük kell. Legyen ez akár a lélek, akár a föld művelése. Példaként megemlíteném Dom Pierre Pérignon bencés szerzetest és pincemestert, aki a 17. században született és a ma méltán híres pezsgő névadója. Nevéhez különböző mítoszok és legendák fűzhetők a pezsgőkészítés kapcsán, de tény, hogy jelentős mértékben hozzájárult a Champagne kultúra kialakításához. Egy ilyen újabb világraszóló siker éppen a mi hazánkban a bor- és szőlő hazájában miért ne ismétlődhetne meg? És ha ez megtörténne, az baj lenne? Összeegyeztethető a vallással ez az elhivatottság? Ezekre a kérdésekre az idő, és a történelem fog választ adni, mint ahogy eddig is tette. Minden korban megvoltak az egyház bírálói és támadói, mégis ők azok, akik a legnagyobb elnyomás mellett is kitartottak krisztusi hitükben. Elmondható, hogy ami az oktatás, de most már az építészet terén folyik, az /újra/ európai színvonalat képvisel és méltán példaértékű. A végszó legyen a minden nap, tanítás előtti közös imádság.

Mennyei Atyánk, Te bennünket a magad képére alkottál. Irányítsd és szenteld meg erőfeszítéseinket, hogy minden tehetségünket kifejlesszük, és műveidben munkatársaid lehessünk. Krisztus, a mi Urunk által. Amen.

Laudetur Jesus Christus!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Török József, Legeza László, Szacsvey Péter: Bencések, Mikes Kiadó Budapest, 1996
- Mezősiné Kozák Éva: A vértesszentkereszti apátság, Országos Műemlékvédelmi Hivatal 1993
- Levárdy Ferenc: Magyar templomok művészete, Az apostoli Szentszék könyvkiadója, Bp., 1992
- Sisa: Híres magyar templomok, Kolibri Könyvkiadó, 1989
- Mons Sacer, 996-1996, Pannonhalma 1000 éve I-III. Szerkesztette: Takács Imre, Pannonhalma, 1996.
- Pannonia Regia, Művészet Dunántúlon 1000-1541, Szerkesztette: Mikó Árpád és Takács Imre, Bp, 1994
- Paradisum Plantavit, Bencés monostorok a középkori Magyarországon, Szerk: Takács Imre, Pannonhalma, 2001.
- Szőke Béla Miklós: Zalavár a Karoling-korban
- Szovák Kornél: Monachum pater ac dux. A bencés szerzetesség korai századai Magyarországon
- Solymos Szilveszter OSB: Az első bencés szerzetesek hazánkban
- Tóth Sándor: A 11-12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai
- Marosi Ernő: Bencés építkezések a 13. században
- Papp Szilárd: Pannonhalma és Somogyvár, Bencés reform és építészet Magyarországon a 15-16. század fordulóján
- Takács Imre: Garamszentbenedek temploma és liturgikus felszerelése
- Pintér Ambrus, A Regula ösvényén, Egy táj, amelynek része a házunk
- Várszegi Asztrik, A Regula ösvényén, Hegyre épült város
- Andrea Longhi, Esteban Fernández, Cobián
- Magyar Építőművészet folyóirat, Istentisztelet, liturgikus tér és templomépítészet
- Vukoszávlyev Zorán: A téri minimum teljessége
- Várszegi Asztrik püspök, főapát, részlet a felszentelés liturgiájának füzetéből
- Buzás Gergely, Eszes Bernadett: XI. századi görög monostor Visegrádon

<http://paradisum.osb.hu>
<http://www.bences.hu>
http://hu.wikipedia.org/wiki/Pannonhalmi_Bencés_Főapátság
http://www.museumonline.at/2007/noe/hungarian/Pannonhalma_Hungarian.htm
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyar_tortenelem_es_kultura/vallas_es_muvelo_destortenet/01a_kat_kozepkor.html
<http://epiteszforum.hu/a-pannonhalmi-bazilika-belso-helyreallitasa>
<http://epiteszforum.hu/a-pannonhalmi-foapatsag-uj-latogatoi-kozpontja-a-kosaras-dombon>
<http://epiteszforum.hu/multban-gyokerezo-jovobe-tekinto-epulet>
<http://epiteszforum.hu/hely-es-viszony>
<http://epiteszforum.hu/szent-csend-zarandokhaz-es-erdei-kapolna-pannonhalma>
<http://epiteszforum.hu/pannonhalmi-apatsagi-boraszat>
<http://epiteszforum.hu/pannonhalma-folyamatos-jelene-kortars-epiteszet-pannonhalman>
<http://www.szentbenedekpinceszeti.hu/blog/szent-benedek-regulaja>
<http://www.katolikus.hu/szentek/0711.html>
<http://www.katolikus.hu/szentek/0903.html>

PAX – BÉKE

"Ti vagytok a világ világossága. A hegyen épült várost nem lehet elrejteni. S ha világot gyűjtanának, nem rejtik a véka alá, hanem a tartóra teszik, hogy mindenkinek világítson a házban. Ugyanígy a ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy jótetteiteket látva dicsőítsék mennyei Atyátokat!" /Mt 5,14-16/

MELLÉKLETEK

/1.rajz/ **Szent Benedek** – saját szabadkézi rajz

/2.rajz/ Nagy Szent Gergely pápa – saját szabadkézi rajz

/3.rajz/ **I. Nagy Károly** – saját szabadkézi rajz

/4.rajz/ Szent Gellért püspök Imre herceggel – saját szabadkézi rajz

/5.rajz/ **Ják** – saját szabadkézi rajz

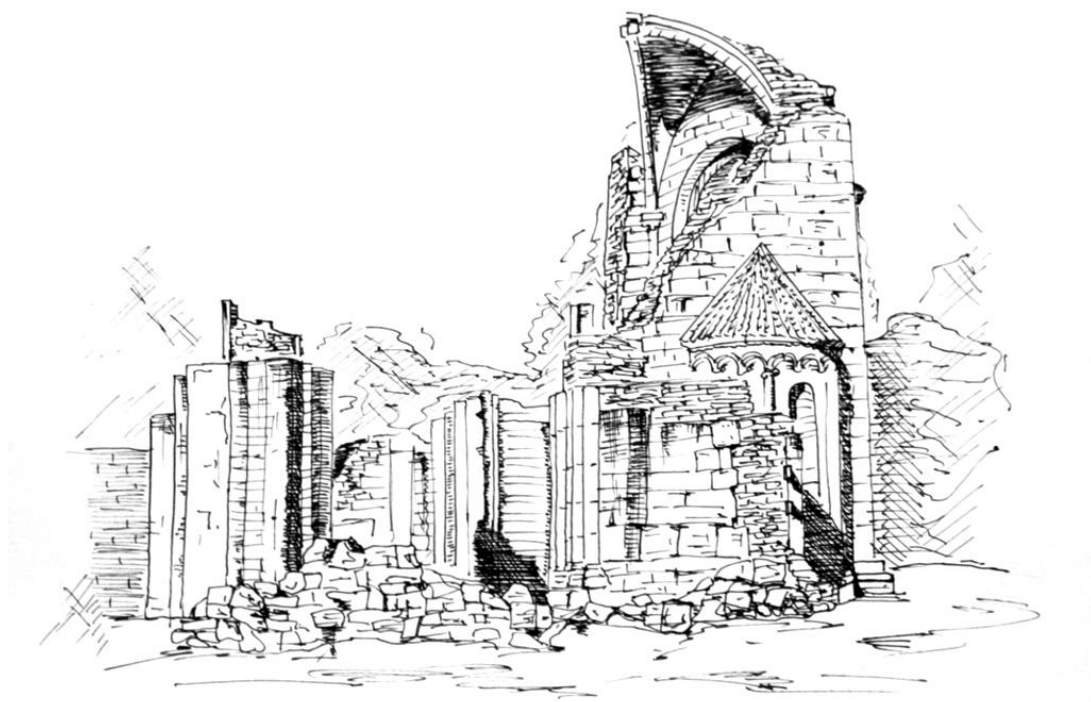
/6.rajz/ **Lébény** – saját szabadkézi rajz

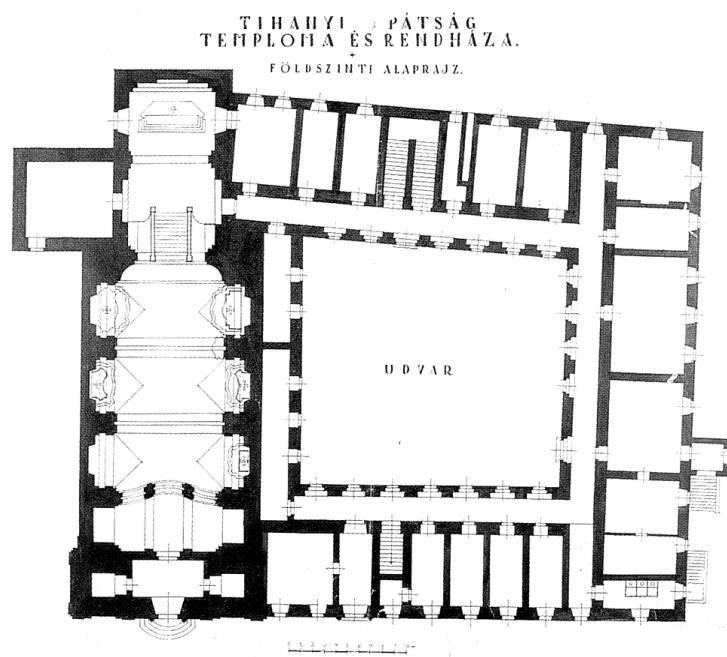
/7.rajz/ **Pannonhalma** – saját szabadkézi rajz

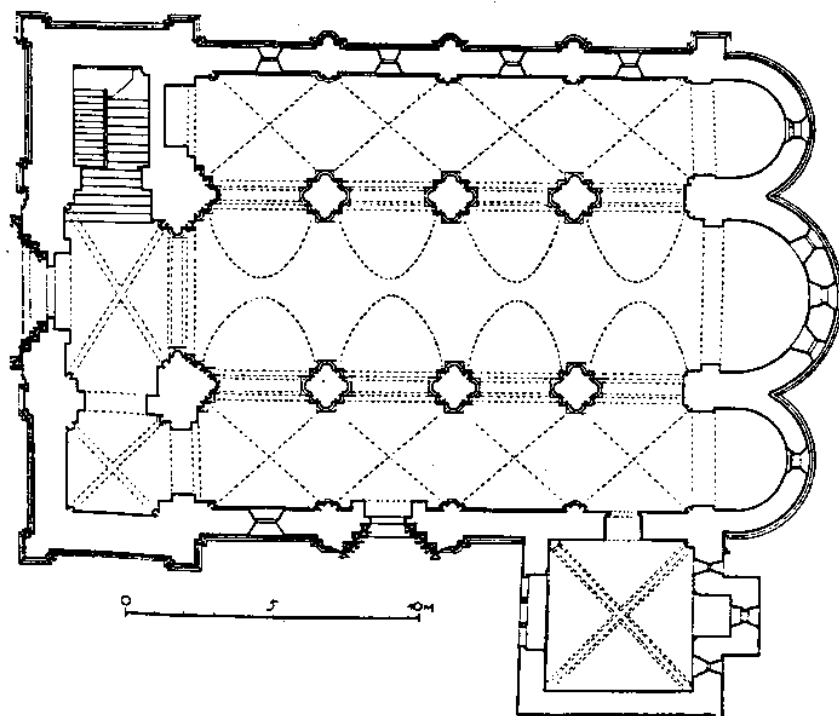
/8.rajz/ **Tihany** – saját szabadkézi rajz

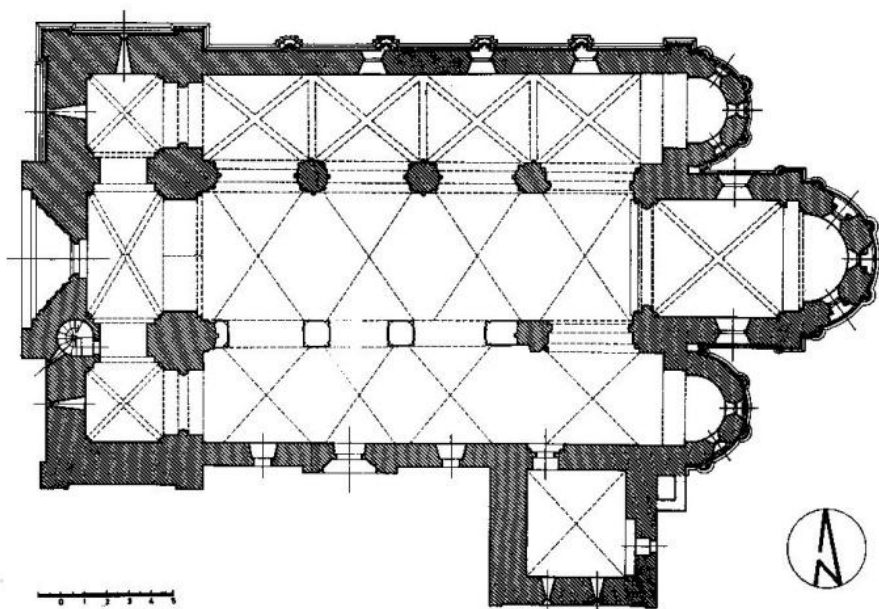
/9.rajz/ Vértesszentkereszt – saját szabadkézi rajz

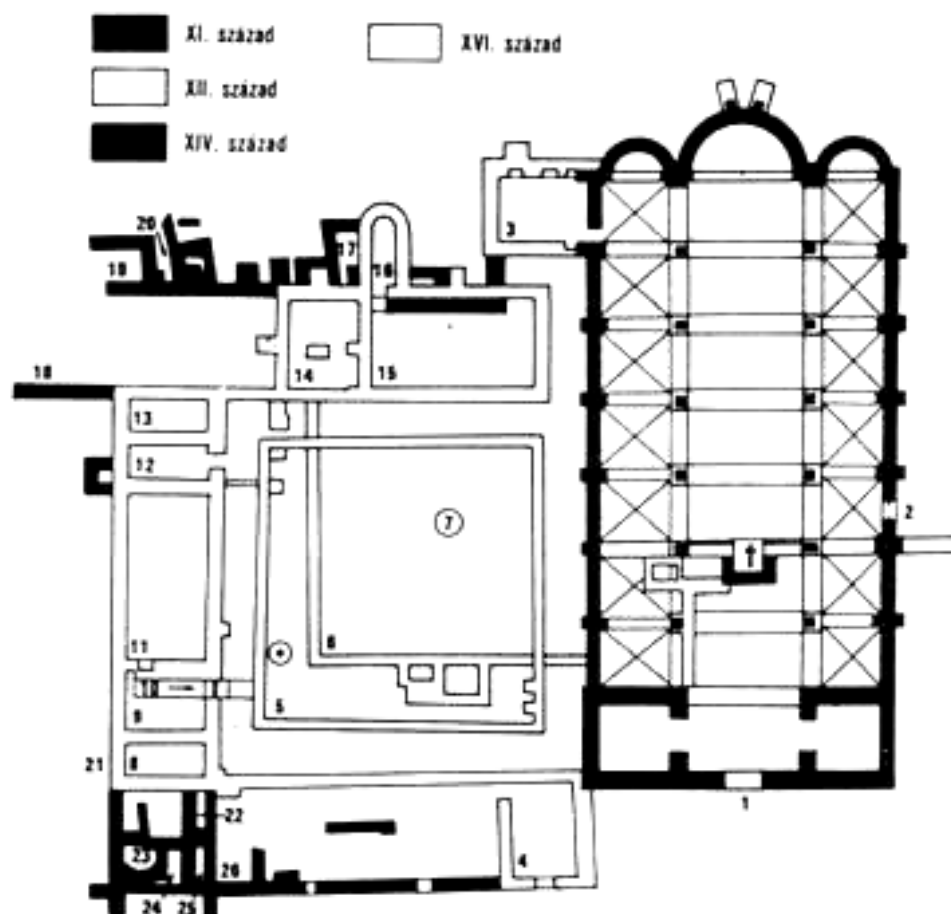
/10.rajz/ Tihany, a templom és a kolostor alaprajza /Budapest, OMvH Tervtár/

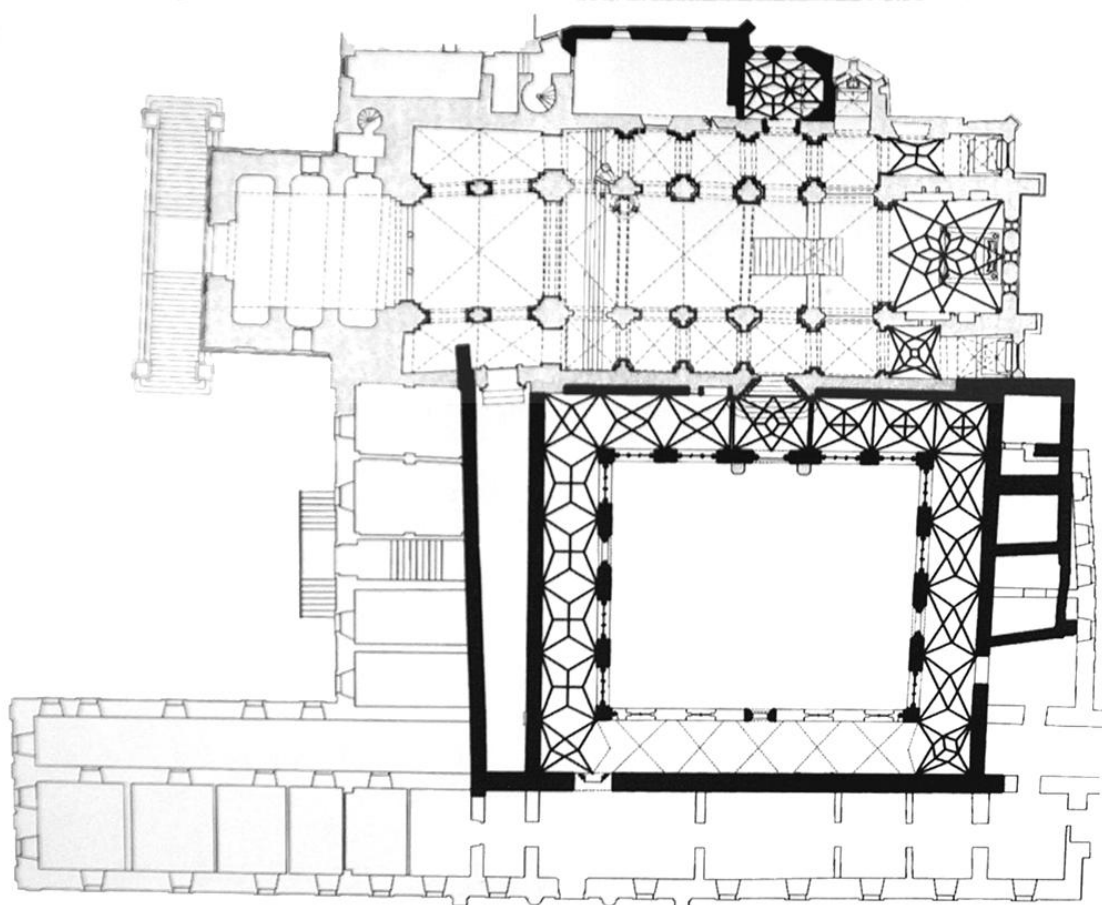
/11.rajz/ **Lébény**, a templom alaprajza

/12.rajz/ **Ják**, a templom alaprajza

/14.rajz/ **Somogyvár**, az apátság alaprajza

/15.rajz/ **Pannonhalma**, az apátság alaprajza /15. századi átépítések/

/1.kép/ **Pannonhalma**, Fogadóépület

/2.kép/ **Pannonhalma**, Látogatóközpont, Viator Étterem

/3.kép/ **Pannonhalma**, Látogatóközpont

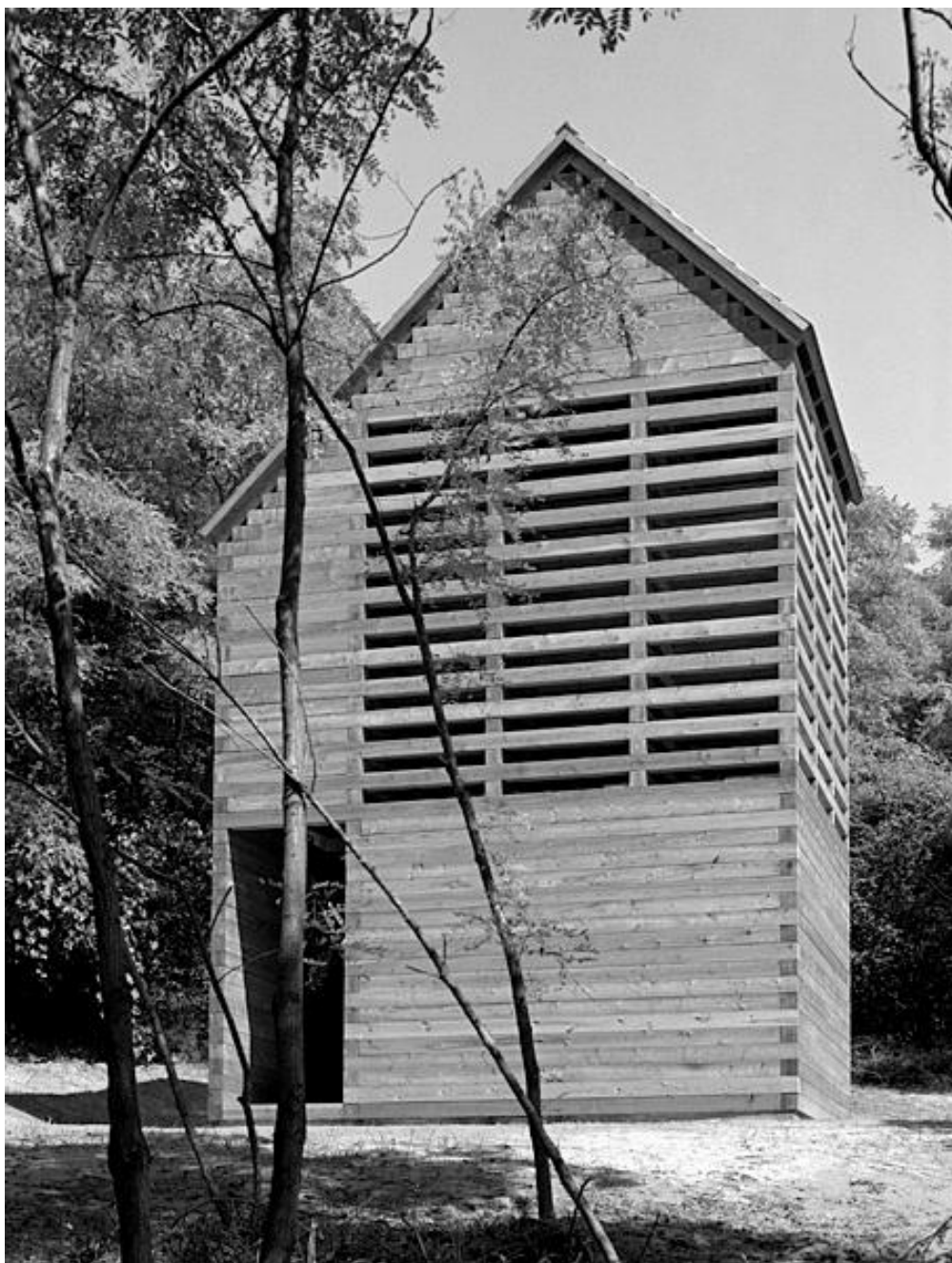
/4.kép/ **Pannonhalma**, Viator Étterem

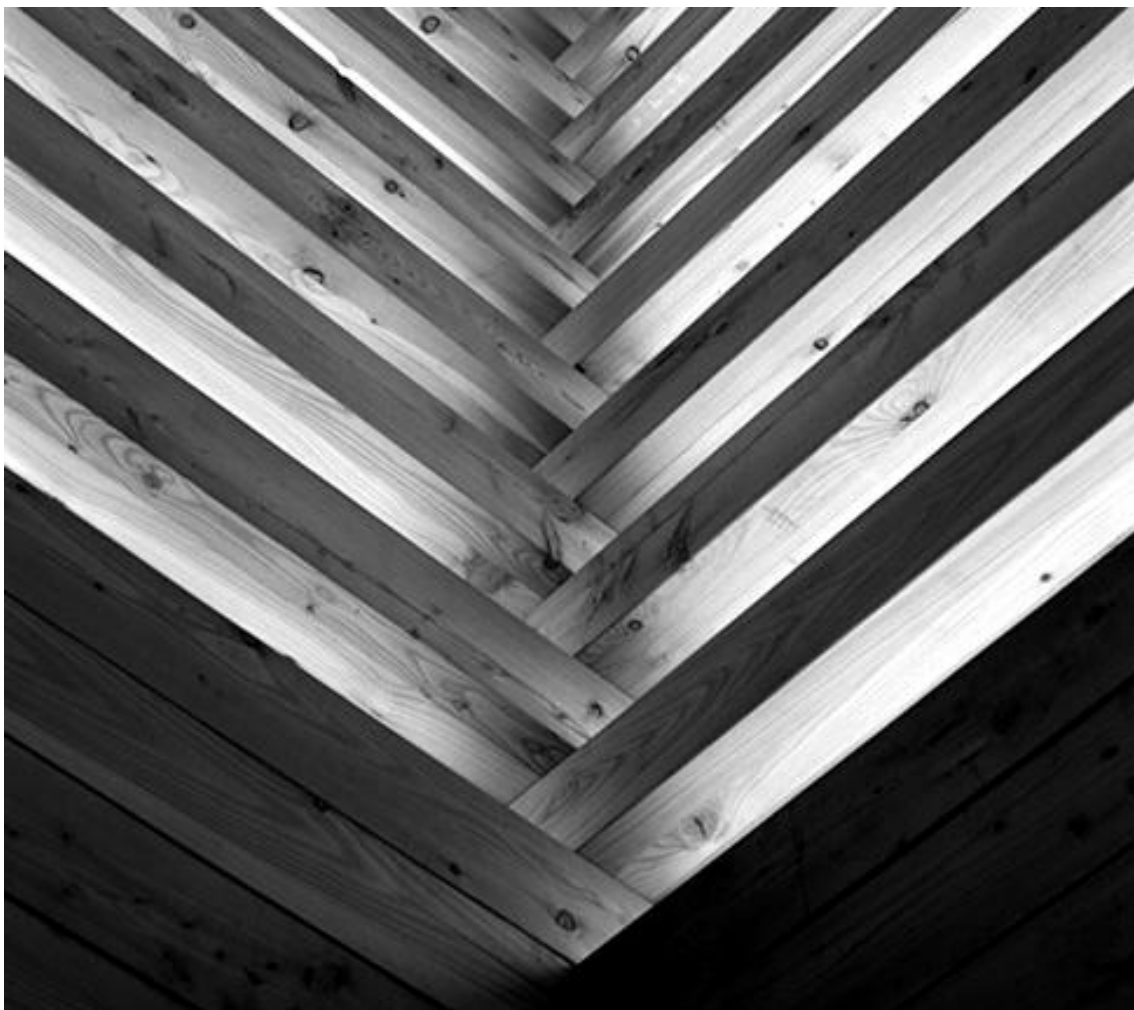
/5.kép/ **Pannonhalma**, Zarándokház

/6.kép/ **Pannonhalma**, Zarándokház

/7.kép/ **Pannonhalma**, Erdi Kápolna

/8.kép/ **Pannonhalma**, Erdei Kápolna

/9.kép/ **Pannonhalma**, Borászat

/10.kép/ **Pannonhalma**, Biomassza Fűtőmű

/11.kép/ **Pannonhalma**, Biomassza Fűtőmű

/12.kép/ **Pannonhalma**, Bazilika, átépítés előtt és után

/13.kép/ **Pannonhalma**, Bazilika, átépítés után